

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

-Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme-

ATILLA FİKRİ ERGUN

Bu kitabın yayın hakları **Atilla Fikri Ergun**'a aittir, ticari amaçla çoğaltılıp satılamaz. Ticari amaç gütmeksizin ve metin üzerinde hiçbir değişiklik yapılmaksızın, kaynak belirtmek suretiyle sanal ve reel ortamda çoğaltılıp dağıtılabılır, kaynak belirtmek suretiyle metinden alıntılar yapılabilir. Eserin belirlenen bu usûle bağlı kalınmaksızın yapılacak her türlü neşri 5846 sayılı Kanun hükümlerine tâbidir.

Kapak fotoğrafı: (Sol) Pantheon Kubbesi, Roma-İtalya; (Sağ) Selimiye Camii Kubbesi, Edirne-Türkiye

ATILLA FIKRİ ERGUN

BATI UYGARLIĞI
VE
MÜSLÜMAN DÜNYA
-Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme-

ATILLA FIKRİ ERGUN

© Atilla Fikri Ergun

2020

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

Atilla Fikri Ergun

1974 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 1995 yılında yükseköğrenimini yarıda bıraktı. Beyan, Gülistan, Değirmen, Basiret, Terkip ve İnşâ, Yıllık dergilerinde ve İslami içerikli çeşitli İnternet sitelerinde 450'yi aşkın makale yazdı. Çeşitli gazete, dergi ve internet sitelerinde söyleşileri yayınlandı. 2009 yılında Mehmet Akif Genç müstear ismiyle Beyan Dergisi'nin Genel Yayın Yönetmenliği'ni yaptı. Özgün Duruş Gazetesi'nde Yayın Editörlüğü görevinde bulundu ve haber-analiz yazıları yazdı. 2010 yılında Adilmedya.com'un Genel Yayın Yönetmenliği'ni yaptı, aynı zamanda 2011 yılına kadar İnşâ Yayınevi'nin editörlük görevini üstlendi. 2016 yılının Mayıs ayında, rica üzerine, yazar kadrosunda yer aldığı Yıllık dergisinde kısa süreli editörlük yaptı. Nisan 2016-Kasım 2019 tarihleri arasında İBB Gençlik Meclisi'nin basın-yayın işlerini yürüttü. Evli ve 3 çocuk babası.

Yayınlar

İlk Adım: Oku (Alâk Suresi Tefsiri), Atilla Fikri Ergun-Ersan Doğan, Temmuz 2005 (Kendi yayını, matbu kitap); **Kur'an Kıssaları -1- (Bahçe Sahipleri Kıssası)**, Çıra Yay., Temmuz 2009; **İsyân Yazıları (İtaat Kültüründen İsyân Kültürüne)**, Ozan Yay., Mart 2011; **Modern Çağda Putperestlik (Kapitalizm)**, Kibele Yay., Kasım 2011; **21. Yüzyılda İslâm ve İslâmcılık (Modernizm, Tarih-Kültür-Gelenek: İki Arada Bir Derede)**, Kibele Yay., Nisan 2012; **Risâle (Düşünceden Siyasete: Karanlığın Sonu Aydınlık)**, Kibele Yay., Kasım 2012; **Tefsîru'l-Büşrâ -İYİ HABER KUR'ÂN- Nüzûl Sırasına Göre Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri (Vahyin İlk Yılları)**, Kibele Yay., Nisan 2013; **Modernist Saldırı & Gelenekçi Direniş (Tasallut Çemberi Altında Cansiperâne İslâm Yazıları)**, Fikir Teknesi Yay., Temmuz 2015; **Modernleşme Girdabında Medeniyet Arayışı -Bir Huruç Teşebbüsü-**, Fikir Teknesi Yay., Kasım 2015; **Millî İslâmcılık İthal İslâmcılığa Karşı -Hesaplaşma-**, Kibele Yay., Mayıs 2016; **İslâm Aydınlanması Üzerine**, Aralık 2018 (Kendi yayını, PDF kitap); **Siyaset Alanı Üzerine Modern Bir Deneme -Devlet, Vatandaşlık, Millet ve Cumhuriyet-**, Eylül 2019 (Kendi yayını, PDF kitap); **Din ve Dindarlık Üzerine -Hâle Dair Bir Değerlendirme ve Bir Veda Busesi-**, Ekim 2019 (Kendi yayını, PDF kitap)

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 1-4

I. BÖLÜM: TARİH, ÜRETİM-MÜLKİYET İLİŞKİLERİ, SAVAŞ, SÖMÜRÜ VE SİYASET / 5

I. I. Tarih: Büyü ile Lanet Arasında / 5-7

I. II. Üretim-Mülkiyet İlişkileri ve Mitler / 7-10

I. III. Kelime, Kavram ve Tanımlar – Kayıtsızlık ve Cehalet / 11-14

I. IV. Üretim-Mülkiyet İlişkilerinin Belirleyiciliğine Dair Bir Örnek: İslam, Kölelik ve Amerikan İç Savaşı Üzerine Not / 15-16

I. V. Tarihin Gerçeği: Savaş ve Sömürü / 16-21

I. VI. Tanrı'yla Tarih Yapılabilir mi? – Mehdi, Mesih, Kıyamet-Kaos-Krizle Siyaset Olur mu? / 21-24

II. BÖLÜM: DÜNYAYI DEĞİŞTİREN KAVRAM, SÜREÇ VE ORGANİZASYONLAR / 25

II. I. Sekülerizm – Kilise'nin Mağlubiyeti / 25-33

II. II. Rönesans – Hümanizm ve Birey / 33-37

II. III. Burjuvazi ve Devrim / 38-41

II. IV. Kredi Sistemi – Ticaret, Bankacılık ve Borçlanabilme / 42-46

III. BÖLÜM: MÜSLÜMAN DÜNYANIN HANDİKAPLARI – BATI UYGARLIĞININ AVANTAJLARI / HANDİKABA DÖNÜŞEN AVANTAJLAR – AVANTAJA DÖNÜŞEN HANDİKAPLAR / 47

BATI UYGARLIğI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

III. I. Müslüman Dünyanın Handikapları – Kültür ve Coğrafya / 47-53

III. II. Batı Uygarlığının Önemli Avantajı: Coğrafya – Kara ve Deniz / 53-57

III. III. Teslis ve Tevhid – İki Farklı Metafizik Zemin, İki Farklı Monarşi / 57-61

IV. BÖLÜM: NE YAPMALI? / 63

IV. I. Eğitim-Kültür-Entelektüel Birikim / 63-68

IV. II. Batı Uygarlığı İçinde / 68-73

IV. III. Kapitalist-Emperyalist Türkiye / 73-78

SON SÖZ / 79-80

Dipnotlar / 81-86

KAYNAKÇA / 87-90

ÖNSÖZ

İleri-geri ayrımı yapmak, Müslüman dünyanın hoşlanmadığı yaklaşımlardan, ancak dünyanın bu şekilde bölündüğü ya da sınıflandırıldığı da bir gerçek. Sosyalist-Komünist blokun tarih sahnesinde yer aldığı dönemde dünya siyasi açıdan üçe ayrılıyordu: Kapitalist ülkeler ya da Batı Bloku (ABD ve müttefikleri), Sosyalist-Komünist ülkeler ya da Doğu Bloku (SSCB ve müttefikleri) ve bunların dışında kalan ülkeler (Bağlantısızlar, 3. Dünya ülkeleri). Günümüzde ise farklı bir adlandırma ya da sınıflandırma ve diziliş söz konusudur. Birçok siyasi, ekonomik ve askeri ittifak bulunmakla birlikte dünya, ekonomileri açısından kabaca gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkeler -ki buna kibarca “gelişmekte olan ülkeler” denilmektedir- ve gelişmemiş ülkeler olarak üç ayrılmaktadır. Bu sınıflandırmada gelişmekte olan ülkeler ile gelişmemiş ülkeler, gelişmiş ülkeler karşısında geri kalmış ülkelerdir. Gelişmiş ülkelerin tamamı ise sanayileşmelerini

BATI UYGARLIğI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

tamamlamış kapitalist ülkelerdir ve bunlar çoğunlukla emperyalisttir.

Ortada hiçbir problem olmadığına inanan insanlara aksine çok ciddi problemler olduğunu ve bu problemlerin nasıl çözülebileceğini anlatmaya çalışmak zor ve yorucu bir iştir. Müslüman dünyanın geri kalmasındaki en önemli nedenlerden birisi budur, -genel itibariyle- tarihi süreçlerde problem görülmemiş, görenler dikkate alınmamış, problemin varlığı kabul edildiğinde ise iş işten geçmiştir. Bir diğer yanlışlık ise probleme sebep olan şeyin çözüm olarak sunulmasıdır. Burada karşımıza daha farklı insanlar çıkmaktadır: Problem olduğunu kabul eden ancak çözüm olarak öne sürdükleri şeyin problemin kaynağı olduğunu göremeyen insanlar. Bunlar yöntem konusunda sıkıntılıdırlar. Problem göremeyen çözüm üretemeyeceği gibi problemi görmek de tek başına yeterli değildir, çözüm yollarını da bilmek gerekir.

Ütopik şeyler yazmanın yahut romantik düşünceler içerisine girmenin yararı yoktur. Bunlar üzerine bir dünya, bir toplum, uluslararası bir siyaset, bir gelecek kurulamaz, hayatın ve tarihin gerçeklerine direnmek mümkün değildir, güçlü olmak ve atağa kalkmak gerekmektedir, zira huzurlu, sakin bir insanlık tarihi yoktur, bundan sonra da olmayacaktır. Ancak Türkiye'nin de içinde yer aldığı Müslüman dünya ne yazık ki günöbirlik siyasetlerle yol almaya çalışmakta, strateji geliştirememekte, oyun kuramamakta, felsefe, bilim, kültür, sanat yoksunu bir halde kendince bir şeyler yapmaya uğraşmaktadır.

Türkiye'nin -daha genel çerçevede Müslüman dünyanın-sorunu, -genel olarak- zihinlerde 18. yüzyıl öncesi dünyanın kurulmuş olmasıdır, insanlar başka dünyada yaşayıp burada tartışmaktadırlar. Kafesin içinde cereyan eden bir tartışmadır bu, daha da kötüsü hiç kimsenin o kafesten çıkmaya niyeti yoktur. Buna

mukabil yaşadığımız dünya baştan sona farklıdır, bambaşkadır. Zihinlerde var olan fiiliyata dökülmeye kalkışıldığında ise absürt, çarpık bir durum ortaya çıkmakta, insanlar yolda yürürken bağırıp çağıran delilerden farksız hale gelmekte, otomatikman tımarhanelikler kategorisine dâhil olmaktadır. Her alanda bu böyledir. Mesela âlimleri ele alalım, karşınızda İmam-ı Azam'ı ya da Gazali'yi görmek istiyorsunuz, oysa onlar yaşadıkları çağın insanlarıydı, yaşadıkları dünyanın meselelerine vakıf idiler; bugünün dünyası, meseleleri, araç gereçleri, yöntemleri ise çok farklıdır, insanı da öyle. Hal böyle iken yaşadıkları çağ ile irtibat kuramayan tuhaf insanlar İmam-ı Azam ya da Gazali taklidi yapmaya çalıştıklarında ya da eski yöntemleri çözüm olarak öne sürmeye kalkıştıklarında, saçmalamaya başlayıp, tarih kaçkınlığının en keskin örneklerini sergiliyorlar.

Sorunları ve çözüm yollarını tespit etmek için öncelikle tarihi süreçleri bilmek ve analiz etmek gerekmektedir, zira söz konusu sorunlar bugün birdenbire ortaya çıkmış değildir; tarih içinde derin kökleri bulunan sorunlardır söz konusu olan. Batı uygarlığı ilerlerken Müslüman dünya neden geri kalmıştır? Nerede ve nasıl hatalar yapılmıştır? Batı uygarlığının ilerlemesini sağlayan, Müslüman dünyanın geri kalmasına neden olan unsur ya da etkenler nelerdir? Bu iki dünya hangi avantajlara sahiptir, handikapları nelerdir? Bunlar nasıl yer değiştirmiş ya da nasıl tersine dönmüştür? Bütün bu soruların cevabı tarihte yatmaktadır. Bunları bilmek ve anlamak için de gerçeğin üzerini örtmekten başka hiçbir işe yaramayan üstünlük iddialarından, içi boş sloganlardan, savunmacı reflekslerden uzak, karşılaştırmalı bir okumaya ve analize ihtiyaç vardır ve bu çalışmanın amacı da budur.

Çalışma boyunca tarih okumalarımın elde ettiğim sonuçları aktarırken günümüz dünyasında Türkiye'nin -daha genel çerçevede Müslüman dünyanın- durumuna ve yaşanan sorunlara da

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

değinmem gerekti. Umarım bu dijital kitap konusu ve muhtevası bakımından okuyucunun ilgisini çeker ve faydalı olur. Bir başka dijital kitapta buluşmak dileğiyle...

Atilla Fikri Ergun

22 Ocak 2020

İstanbul - Şişli

I. BÖLÜM

TARİH, ÜRETİM-MÜLKİYET İLİŞKİLERİ, SAVAŞ, SÖMÜRÜ VE SİYASET

I. I. Tarih – Büyü ile Lanet Arasında

Tarihi övmekle tarihe sövmek arasında üçüncü ve orta bir yol bulmak zorundayız. Tarihi övmek bizi şu an olduğumuzdan daha iyi bir hale getirmediği gibi, mirası reddederek tarihe sövmek de bizi şu an olduğumuzdan daha iyi bir noktaya götürmemektedir. Tarihi övmek aldatıcı, tarihe sövmek ise yıkıcı bir yaklaşımdır. İlki yapılan yanlışlardan ders almamızın önüne geçerken, ikincisi geçmişle aramızdaki bağı kopararak, bizi ne idüğü belirsiz, sonradan türedi insanlar haline getirir. Şu kadarını söylemek gerekir ki tarihi olmayan mevcut değildir.

BATI UYGARLIğI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

Tarihe damgamızı vurduk, büyük işler yaptık, bu bir yönüyle doğru, ancak bu kadar basit değil, gerçeklerle de yüzleşmemiz gerekiyor. Her şeyi doğru yaptık, herkesi yendik! Sonra? Son büyük temsilcisi olduğumuz uygarlık tarih sahnesinden çekilmiştir, an itibariyle kitapların sayfalarında, bugün ortada yoktur. Bizi parçaladılar! Bu doğru düzgün bir açıklama olmadığı gibi, geçerli bir mazeret ya da özür de değil. Yaşanan felaketlerin öncelikli sebebi, Müslüman dünyanın yanlış tutum ve davranışlarıdır.

Büyülü tarih bize her şeyin çok güzel, yapılan her işin doğru olduğunu söylemektedir. Bugün çöküş dönemini dahi yücelten insanlar, kendi tarihlerini doğru düzgün bilmemektedirler, büyülü tarihin aldatici, sahte cazibesine kapılmışlardır. Büyülü tarihteki herkes, bu insanların gözünde veli kullardır. Gerçekte böyle bir tarih yoktur, tarihin böyle olduğunu zannedenler, en hafif tabirle cahil olarak anılmayı hak ederler.

Lanetli tarih ise baştan sonra her şeyin çok kötü, yapılan her işin zulüm, herkesin zalim olduğunu söylemektedir. Bu anlayışa göre tarihimizde ilim, irfan, hak-adalet, iyilik, doğruluk, güzellik vs. namına hiçbir şey yoktur. Böyle bir tarih de hiçbir zaman olmamıştır, sadece bizim için değil, diğer kültür ve uygarlıklar için de aynı şey geçerlidir, tarihin böyle olduğunu zannedenler de aynı şekilde cahil olarak anılmayı hak etmektedirler. Tarihi bu şekilde bilinçli olarak çarpıtıp karalayanların durumu ise başka bir tartışmanın konusudur.

İnsanın olduğu her yer ve zamanda sorun vardır, işin tabiatı icabı tarih boyunca -Müslümanlar ve İslam uygarlığı da dâhil olmak üzere- sorunsuz, sıkıntısız, hatadan beri bir insan topluluğu, düzen, yönetim yahut uygarlık olmamıştır, bundan sonra da olmayacaktır.

Özetle, isabetli, ufuk açıcı, derinlikli ilmi ve fikri yaklaşımlardan yararlanmaya, doğruları örnek alıp yaygınlaştırmaya, yanlışlıklardan da ders almaya bakmak icap eder. Saklanmaya, üzeri örtülmeye çalışılan şey ister doğru ister yanlış olsun, tarihin üzerini örtmeye, tarihi baştan sona aklamaya ya da karalamaya kalkışan kimseler herkesten önce kendilerini karanlığa gömerler.

Tarih bilgisi sağlam kaynak ve belgelere dayanmak zorundadır, aksi takdirde tarih yapmak ve süreçleri sağlıklı bir biçimde analiz etmek mümkün olmaz, birtakım süslü yahut çarpıtılmış hikâyeler anlatılabilir ancak. Ortada hiçbir makul sebep yok iken sabit tarihi gerçekleri inkâr eden kimse ise en iyimser yaklaşımla akıl problemi yaşıyor demektir.

Son olarak, parçacı yaklaşımlardan kaçınmak gerektiğini özellikle belirtmek gerekir. Tek başına Osmanlı tarihi üzerinden ne olup bittiğini anlamak mümkün değildir, daha geniş bir zaman dilimini kapsayan İslam tarihi de tek başına yeterli olmamaktadır, zira yazılı tarihin sadece dörtte birini teşkil etmektedir. Dolayısıyla dünya tarihi bilmek gerekmektedir.

I. II. Üretim-Mülkiyet İlişkileri ve Mitler

Yerli filmlerden birinin fragmanında şöyle deniliyordu: “Gayemiz adalet için can alıp can vermektir”. Tarihte hiçbir devlet ya da imparatorluk bu amaçla bir yere gitmiş, birilerine savaş açmış değildir. Bu ve benzeri cümleler moral motivasyon için kurulabilir belki, ancak pratikte karşılıkları yoktur. Ele geçirilen yerlerde gelenin gidenden daha iyi bir düzen kurması mümkün olabileceği gibi, bunun tersi de söz konusu olabilir. Üretim-mülkiyet ilişkilerini göz ardı ettiğiniz zaman hayal âlemine dalarsınız. Fetih ve

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

ganimet/yağma çağında işler böyle yürüyordu. Her askeri hareketin ekonomi-politik bir amacı vardır, insanları motive etmek için de mevcut sosyal, dini, kültürel ortama uygun birtakım kelime ve kavramlar kullanırsınız, hepsi bundan ibarettir. Tarih, üretim-mülkiyet ilişkilerinden bağımsız anlaşılmaz, efsane söylemek isteyenler için başka tabii.

Devrimler üretim-mülkiyet ilişkilerinin, dolayısıyla düzenin değiştiği, yeni hâkim sınıfın belirlendiği süreçlerdir, özgürlüğü değil aksine baskıyı getirirler. Dünyayı değiştiren Fransız Devrimi -ki terör rejimi/dönemi hatırlanmalıdır- belli bir süreç sonunda meydana getirdiği düzen ve yerleşik kıldığı değerlerle birtakım özgürlükler getirirken, Rus, Çin ve İran devrimleri insanları özgürleştirmedir. Fransız Devrimi'nin asıl kazananı burjuvazidir, Bolşevik Devrimi, Çin ve İran devrimleri son derece baskıcı olmuş ve neticede bunlar da imtiyazlı bir azınlık var etmişlerdir. Devrim süreçlerinde insanların bir bölümü mecburen ölümler, devrimi yapanlar, devrimden sonra kendi aralarında bir kısmının tasfiyesiyle sonuçlanan çoğunlukla kanlı bir güç mücadelesine, bir iç hesaplaşmaya girişirler, iç savaş tehlikesi de vardır. Yani devrim özgürleştirir, devrim olunca özgürleşeceğiz diye bir şey yok, bu bir propagandadan, slogandan ibaret.

“Batı medeniyeti hayatı mahvetti”, bu ve benzeri söylemler, taraflı yorumlar olmanın da ötesinde birer mittir, anlam ifade etmezler. Bunu söyleyen iktidar entelektüelinin kendi geri kalmışlığını örtmek için yaptığı kelime oyunları ve dahiyane tespitler hokkabazlık bahsine girer. Müslüman dünya sanki tarihte çok güzel düzen kurmuş, yaşadığımız coğrafyada -mesela- beş yüz yıl önce hayat çok güzelmış gibi konuşmanın hiçbir anlamı yoktur. Batı üretim-mülkiyet ilişkilerini değiştirdi, düşünceden sanata, bilimden teknolojiye bir dizi atılım gerçekleştirdi ve yeni bir dünya kurdu. Müslüman dünya ise 7. yüzyıldan 20. yüzyılda kadar -ki 18.

yüzyılın ikinci yarısı, Batı’da düzenin değiştiği, bu nedenle siyasi dalgalanmaların/çalkantıların yaşandığı bir dönemdi- siyasi düzenini bile yenileyemedi. Üretim-mülkiyet ilişkilerinin yeniden düzenlenmesine uygun olarak sosyal ve siyasi düzenin tüm dünyayı etkileyecek şekilde değişimine ayak uyduramayan devlet ve imparatorluklar bir dizi buhran yaşadılar ve sonunda tarih sahnesinden çekildiler.

Modern dünyanın endüstriyel temelleri İngiltere’de, fikri temelleri ise Fransa’da atıldı. Siyasi fikir ve tartışmaların, bu tartışmalarda kullanılan kelime, kavram ve tanımların dünyaya yayıldığı merkez Fransa’dır. Doğal olarak şekli ü şemaliden dile kadar kültür de bundan nasibini almıştır, Fransızcadan Türkçeye beş bini aşkın kelimenin geçmesinin nedeni de budur. Sosyal, ekonomik ve siyasi alanda bu gelişmeler yaşanırken, -bir iddiaya göre- Osmanlı “ayıptır, günahtır” diyerek Sanayi Devrimi’ne katılmayı reddetmiştir – gülmek herkesin hakkı!

Hobsbawm, ‘çifte devrim’ adını verdiği Fransız Devrimi ve Endüstri/Sanayi Devrimi öncesi gelişmeleri değerlendirirken çağın gerçek galipleri olarak nitelendirdiği, hayallerinin çok ötesinde bir zenginlikle sömürgelerden dönen naboblar ya da plantasyon sahipleri, bu yüzyılda yapılan ya da yeniden inşa edilen (Bordeaux, Bristol, Liverpool gibi) görkemli limanları olan gemiciler ve tüccarların karşısında -onlarla aşık atabilecek kimseler olarak- servetlerini kârlı devlet hizmetlerinden sağlayan büyük memurları ve bankerleri sayar. Bu, ‘kâr tacının altında’ deyişinin hâlâ geçerliliğini koruduğu bir çağdır.(1) Türkiye, -üç yüz yıl geriden geldiğimiz için- yüklü kazancın devletten elde edildiği, saraya bağlı büyük memurların, danışmanların, politika ve istişare kurulları üyelerinin, iktidar müteahhitleri ve entelektüellerinin servet yığdıkları bir ülke olarak hâlâ bu dönemi yaşıyor: Kâr sarayda!

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

Üretim-mülkiyet ilişkileri dinlerin ortaya çıkışı ve gelişiminde de ana etkindir. Bu, ilahi iradeyi göz ardı etmek ya da devre dışı bırakmak, dolayısıyla vahyin aslında insan ürünü olduğunu söylemek anlamına gelmez, zira hikmetsiz edip eylemeyen Tanrı, belli bir sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi bir ortamda ihtiyaca binaen vahyetmiştir, meseleye böyle bakmak gerekir. Üretim-mülkiyet ilişkileri itibariyle ilk hitap ettiği topluma/toplumlara hâkim olan sosyal, ekonomik, siyasi düzen/yapı ve kültür göz ardı edilerek, dinin anlaşılması söz konusu değildir. Tanrı Kelâmı'nda (vahiy) kullanılan kelime, kavram ve tanımların dönemin sosyal, ekonomik, siyasi düzen/yapı ve kültürle doğrudan ilişkisi vardır, din, bunlar göz ardı edilerek (bunlardan bağımsız) bir temele oturtulmaya ya da izah edilmeye çalışıldığında, karşımıza hurafeden, efsaneden ibaret bir tablo çıkmaktadır. Bugün din konusunda yaşanan sorunun kaynağı budur, zira dindar zihin genel olarak 7. yüzyıl Arap yarımadasında imiş gibi çalışırken, üretim-mülkiyet ilişkilerinin, sosyal, ekonomik, siyasi düzen/yapı ve kültürün baştan aşağı farklılık arz ettiği modern bir dünyada yaşamakta, çözümü de tarihte geriye dönüştürmektedir.

Hulasa, tarihi hurafe, efsane/mit ve sloganlar doğrultusunda değil, üretim-mülkiyet ilişkileri temelinde ele almak, insanlığın ya da dünyanın nereden nereye ve nasıl geldiğini anlamak, gerekli dersleri çıkarmak bakımından zaruridir. Aksi takdirde tarihi bir övgü ve sövgü, dolayısıyla tüketim malzemesi haline getirmek ve karanlıkta slogan atmaya devam etmek kaçınılmazdır. Bu, işe yaramayacağı gibi, cehaletin devamını sağlar – yenilmedik ayaktayız!

I. III. Kelime, Kavram ve Tanımlar – Kayıtsızlık ve Cehalet

Siyasi-ideolojik dindarlığın tarih konusundaki cehaleti akıl almaz boyutta. Örneğin “İngiltere ve Fransa, Rusya’nın Akdeniz ticaretini ele geçirmesinden korktu, Osmanlı’yı kışkırtıp Kırım Harbi’ne soktu, savaş bizi ekonomik olarak mahvetti” diyen insanlar bir başka sohbet sırasında sanki tek başımıza savaşa girmişiz gibi “Rusları nasıl yendik Kırım’da” diye övünebiliyorlar. Aynı şekilde hem İttihatçılara küfredip hem de Kut’ul-Amare’yi kutlayabiliyorlar.

Soru: Dünyayı şekillendiren gelişmeler neden coğrafyamızda ya da Uzak Doğu’da, Afrika’da, Latin Amerika’da yaşanmadı da Batı Avrupa’da yaşandı? Cevap: Biz dinden uzaklaştık! Bu bir cevap olmadığı gibi, bu ve benzeri yaklaşımların tarihi bir gerçekliği de yok. Antik Yunan’ı konuşuyoruz: Atina demokrasisi Sokrates’i öldürdü! İslam halifeliği de İmam-ı Azam’ı şehit etti, ne olacak şimdi!? Tarih bu şekilde değerlendirilemeyeceği gibi, anlaşılabilir da.

Siyasi-ideolojik dindarlığın kelime dağarcığı da yetersiz, çağdaş kelime, kavram ve tanımları bilmiyorlar. Bilmedikleri kelime, kavram ve tanımlar üzerinde düşünmeleri de mümkün olmadığı için -ki zaten buna gerek görmüyorlar- son üç yüz yılda ne olup bittiğine dair doğru düzgün bir değerlendirmeleri yok, kayıtsızlık ve cehalet hâkim. Son üç yüz yılda birçok yeni kelime, kavram ve tanım insanlığın düşünce dünyasına girdi, bunlarla yeni bir dünya kuruldu. I. Dünya Savaşı ve İstiklâl Harbi sonrası durum itibarıyla -Türkiye, İran ve Afganistan hariç- İslam Âlemi’nin yüzde 80’i sömürge haline gelmişti. Batı’da yapılan/meydana getirilen şey dünyayı dönüştürmeye devam ediyor.

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

İngiliz tarihçi Hobsbawm, sözcüklerin çoğu zaman belgelerden daha güçlü tanıklar olduğunu belirttikten sonra Devrim Çağı olarak nitelendirdiği altmış yıllık dönemde (1789-1848) icat edilmiş veya çağdaş anlamlarını esas olarak bu dönemde kazanmış birkaç sözcük sıralar: Endüstri, sanayici, fabrika, orta sınıf, çalışan sınıf, kapitalizm ve sosyalizm.(2) (Devamla) *“Aristokrasi ve demiryolunun yanı sıra liberal ve muhafazakâr gibi siyasal terimler, milliyet, bilim adamı, mühendis, proletarya ve (ekonomik) bunalım gibi sözcükler de bunlar arasındadır. Faydacı ve istatistik, toplumbilim ve daha pek çok çağdaş bilimin adı, gazetecilik ve ideoloji de bu dönemde uydurulmuş ya da uyarlanmış sözcüklerdir. Grev ve yoksulluk da öyledir. Çağdaş dünya bu terimler olmadan (yani şeyler ve onlara adlarını veren kavramlar olmadan) düşünüldüğünde, 1789 ile 1848 arasında patlak veren ve insanın tarımı, metalürjiyi, yazıyı, kenti ve devleti bulduğu o uzak çağlardan beri insanlık tarihindeki en büyük dönüşümü oluşturan bu devrimin ne denli derin ve köklü olduğu da anlaşılacaktır.”*(3) Hobsbawm’ın örnek verdiği sözcüklere daha sonra yenileri eklendi.

Rönesans ve Hümanizm, Avrupa’da güçlenen tüccar sınıfın, köylü-çiftçi sınıfının yerini alan güçlü bir orta sınıfın ürünüdür. Avrupa, daha çok tarımla meşgul olan bir toplumdaki tüccar sınıfının güç kazandığı bir topluma dönüşmüş, köylü-çiftçi sınıfı yerini güçlü bir orta sınıfa bırakmıştır. Bunlar sanatı ve bilimi desteklediler, sanatçılar eşyaların görünümü, biçimi, yapısı, ışık, gölge, yakınlık, uzaklık konusunda ciddi araştırmalar yaparken, bilim adamları da yaptıkları bilimsel araştırmalar ve geliştirdikleri kuramlarla birçok yeniliğe ve gelişmeye imza attılar. İnsan merkeze alınarak, her şey yeniden yorumlandı ve tanımlandı. Bir sonraki aşama Aydınlanma’dır.

Rönesans ve Hümanizm, bireyi ortaya çıkardı, körü körüne inanmayı reddeden, geleneksel toplumla bağıni koparmaya ve tek

başına var olmaya başlayan insanlar, yaşam biçimlerini de buna göre yeniden düzenlediler. Dünyayı değiştiren Fransız Devrimi'nde de burjuvazi başı çeker. Bizde böyle bir şey olmadı, gücü parası olanlar kendi insanlarına kazık attılar. Günümüz Türkiye'sine üretimden anlamayan, yağma/talandan başka bir şey bilmeyen, devleti, milleti soyan, kültürün, sanatın yanına uğramadığı bir zihniyet hâkim. Türkiye'nin aydınlanmış milli bir burjuvazisi yok.

Osmanlı'nın dünya siyasetine hâkim olacak, dünya düzenini şekillendirecek bir görüşü yoktu, zaten kimseye görüş dayatacak durumda da değildi. İmparatorluğun son iki yüz elli yılı felaketler zinciri, son yüz yılı ise sefaletten ibarettir. Üretim araçları ve ilişkileri değişince siyaset ve sosyal yapı da değişir. Batı'da bunlar birbirine bağlı olarak değişip, yeni bir dünya kurulurken, Osmanlı Sanayi Devrimi'ni ıskalamıştır. Osmanlı'nın Sanayi Devrimi'ne "ayıptır, günahdır" diye tevessül etmediği yönündeki değerlendirmeler züğürt tesellisi olmaktan başka bir anlam ifade etmez, bu ve benzeri değerlendirmelerin tarihi hakikatlerle alakası yoktur.

İmparatorluk ekonomik olarak üretken değildir, ticaret yolları değişmiş, sınırları daralan imparatorluk ticaret yollarının dışında kalmıştır, orduyu teçhiz etmesi lazımdır, eskisi gibi ganimeti de kaldıramadığından ekonomisi zayıftır, bütçesi delik deşiktir, maaş ödemekte dahi zorlanmakta, devamlı olarak dışarıdan yüklü miktarda borç almaktadır. Öyle zavallı bir haldedir ki İngiltere'ye gönderilen Galata bankerleri borç alabilmek için Mısır'ın vergi gelirlerini teminat olarak göstermeyi ve Bank of England'a borç için depozito yatırılmasını dahi önerirler (1854).(4)

Borç artışına dair birkaç rakam verecek olursak, Osmanlı'nın dış borcu, 1857 yılının sonlarına doğru 28,6 milyon, 1875 yılında yaklaşık 230 milyon, 1880 yılı sonlarında ise 252

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

milyon liradır. Sürecin sonu Düyûn-i Umûmiye İdaresi'dir (1881). Kolay geldiğinden olsa gerek borçlanma bir alışkanlık halini almış, 1854'ten 1874'e kadar 15 tane dış borç anlaşması imzalanmıştır. Ne yazık ki Osmanlı aldığı borçları da akıllıca kullanmamıştır. Sonunda koskoca imparatorluk, büyük devletlerin hâkimiyetindeki dünya siyasetinde sıradan bir unsura dönüşmüş, kendini savunarak ölmek için, planları önceden yapılmış olan paylaşım savaşına mecburen dâhil olmuştur.

Osmanlı düşünce, bilim, sanat alanındaki gelişmelerden de nasibini almamıştı, gelişmeleri geriden takip ediyordu, bu nedenle modernlik çabaları da daha çok şekil ü şemail üzerinden cereyan etmiştir. Modern oluyoruz, ne yapıyoruz, sarığı çıkarıp fes, şalvarı çıkarıp pantolon, kaftanı çıkarıp redingot giyiyoruz. Orta Doğu'nun ve Batı Avrupa'ya nazaran Balkanlar'ın geri kalmasının nedeni de Osmanlı'dır, gerekli siyasi ve ekonomik kurumları ihdas edemediği için böyle olmuştur.

Hulasa, Batı'da sistem var, üretim var, sınıflar belli, ekonomik güce ya da refaha ulaşmak için üretim ve hür teşebbüs yolu takip ediliyor. Türkiye'de ise ekonomik gücü ele geçirmek için siyaseti ele geçirmek, devlet olmak ya da devlete kapılanmak gerekiyor, iş başına gelen de ömürlük geliyor. Türkiye sanayileşmesini tamamlayamamıştır, aydınlanmış milli bir burjuvazisi de yoktur, kısacası böyle harala gürele gittiği yere kadar gidecek. Dolayısıyla yarın öbür gün iktidar el değiştirirse çok farklı şeyler beklememek gerekir.

I. IV. Üretim-Mülkiyet İlişkilerinin Belirleyiciliğine Dair Bir Örnek – İslam, Kölelik ve Amerikan İç Savaşı Üzerine Not

İslam köleliği kaldırdı mı? “Bundan sonra kölelik yok, bitti” mealinde bir tane ayet-hadis var mı? Hz. Peygamber hayatta iken ve Hz. Peygamber’in vefatından sonra “Arkadaşlar, kölelik bitti, kölesi olan herkes kölesini/kölelerini azat etsin” denilmiş mi, böyle bir uygulama var mı? Hz. Peygamber hayatta iken ve Hz. Peygamber’in vefatından sonra hangi sahabinin kaç kölesi var? Bu soruların cevapları ilgili kaynaklarda ziyadesiyle mevcut. İlaveten, İstanbul’daki köle pazarını 1922’de İngilizler kapattı. Kısacası mesele tarihseldir, dönemin toplumu, ekonomisi, hukuku buydu, kölelerin durumu iyileştirildi, çeşitli vesilelerle köle azat etmek teşvik edildi, kefaretlerde öncelikli şart koşuldu amma ve lakin kölelik kaldırılmadı.

İslam, hiçbir yoruma meydan vermeyecek şekilde evlatlık kurumunu tek ayetle yıktı, faizi kaldırdı, ancak kölelik için aynı şeyi yapmadı, sadece işaret etmekle yetindi. Sebebini ekonomi-politik koşullarda aramak gerekir. Orta Çağ, tarım, ticaret ve zanaatkârlığın yayında daha çok ganimet-yağma çağıdır, dönemin ekonomisi, yanı sıra savaş hukuku bunun üzerine kuruludur, bu nedenle her ne kadar kölelerin durumu iyileştirilmiş ve köle azat etmek teşvik edilmişse de kesin hükümlerle köleliğe doğrudan saldırılmamıştır. Tarihte İslam toplumları köleci toplumlardır.

Kölelik-kölecilikle ilgili bir başka hikâyeci yaklaşım Amerikan İç Savaşı üzerine yapılan değerlendirmelerde görülür. Amerikan İç Savaşı, genellikle adalet ve özgürlük yanlısı Kuzey’in, zalim ve köleci Güney’le savaşı olarak hikâye edilir, bu ve benzeri hikâyelerin inanıcı çöktür. İnsanlar, Amerikan İç Savaşı’nı konu alan tek taraflı çekilmiş Hollywood filmlerini seyrederken Kuzey’den yana olup Güney’e küfrederekler. Bu, siyasi-ideolojik

dindarlığın içi boş iman eden-etmeyen diyalektiğine benzer – iyi Kuzeyliler kötü Güneylilere karşı. Kuzey’in köleliği kaldırması daha derin ekonomi-politik nedenlerle ilişkilidir.

Kölelik-kölecilik bağlamında enteresan bir örnek verecek olursak, General Lee'nin -ki savaşın bir numaralı generalidir, Grant'ın elindeki imkânlardan yoksun olmasına karşın Kuzey'e kök söktürmüştür- kölesi yoktu, Kuzeyli General Grant'ın ise kölesi vardı. Kuzey sanayiye, Güney tarımı temsil eder (üretim-mülkiyet ilişkileri), dolayısıyla tek bir Amerika yoktur, iki ayrı ülke vardır. Üretim ilişkilerinin farklılık arz etmesinin doğal sonucu olarak bu insanların yaşam tarzları dahi birbirinden tamamen farklıdır. Politik açıdan ise Güney eyaletlerinin pozisyonu ile federal hükûmetin egemenliği zıtlık yaratmaktadır. Kuzey'in asıl amacı, üretim ilişkilerini standart hale getirmek, serbest işçi sistemini yerleştirmek ve politik açıdan tek bir ülke meydana getirmektir. Yani bunun adaletle, özgürlükçülükle ya da iyilikseverlikle alakası yoktur. Üretimi, dolayısıyla tüm geliri tarıma dayalı olan Güney, durumu değerlendirir ve bağımsızlık kararı alır. Vaziyete hâkim olan vahşi kapitalizmin işçileri köleden beter ettiğini de ayrıca belirtmek gerekir.

Sonuç babında şunu söyleyebiliriz: Hikâyeci tarihten kurtulup analitik tarihe yönelmek, sebep-sonuç ilişkileri, üretim ilişkileri ya da ekonomi-politik yapı, sosyal, siyasi ve kültürel etkenler üzerine yoğunlaşmak, kırılma ya da dönüm noktalarını iyi bilmek gerekiyor. Tarihte ne olup bittiği ancak böyle anlaşılabilir.

I. V. Tarihin Gerçeği: Savaş ve Sömürü

Dünyada ne olup bittiğini anlamak için tarihe bakmak gerekmektedir. Dünya bugünkü durumuna nasıl ve neden gelmiştir,

insanlık nereye gitmektedir, bütün bu soruların cevabı tarihte bulunabilir ancak. Dünyayı ve tarihi yapan da değiştiren de insan düşüncesi ve faaliyetidir. İnsan düşüncesi ve faaliyetinde değişmeyen, bundan sonra da değişmeyecek olan, sabit birtakım unsurlar bulunmakta, söz konusu unsurların başında da savaş ve sömürü gelmektedir.

Machiavelli, *Prens*'inde önemli bir tespitte bulunur: "*Silahlı peygamberler muzaffer olmuşlar; silahsız peygamberler ise elleri bögürlerinde kalmışlardır*".(5) Ona göre, tüm devletleri ayakta tutan başlıca temeller, iyi yasalar ve iyi ordulardır, bir prensin/hükümdarın savaştan ve onunla ilgili hazırlıklardan başka işi, düşüncesi, uğraşı olmamalıdır.(6) Devlet demek ordu demektir, devletin arkasındaki (onu ayakta tutan) güç ordudur, ordu yoksa devlet de yoktur.

Dünyayı yapmak ya da onu değiştirmek amacıyla faaliyette bulunmak için birtakım şeylere ihtiyaç vardır. Bu şeyler elinizde ya vardır ya da yoktur veya bu şeyleri üretebilir, elde edebilirsiniz ya da üretemez, elde edemezsiniz. Bunların başında silah gelmektedir, silahınız yoksa ya da yeterli değilse veya gerekli silahları üretilmiyor ya da edinmiyorsanız ne bir şey yapabilirsiniz ne de bir şeyi değiştirebilirsiniz. Peygamberler örneği üzerinden devam edecek olursak, Hz. Musa silahlı peygamberdir, Hz. İsa ise silahsızdır. Hristiyanlık, ancak Roma'nın dini olup silahlandığında dünyaya etki edebilmiştir. Hz. Davud ve Hz. Süleyman da -ki ikisi de kraldı-silahlı peygamberlerdir. Hz. Peygamber, risaletin 13. yılından itibaren silahlanmış, ortalama iki ayda bir savaşmıştır. Medine'de olsun, daha sonraki dönemlerde olsun İslam'ın kılıç/silah yoluyla tutunup ilerlediği tartışma götürmez. Tarihin inkâr edilemez gerçeği budur.

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

İnsanlık tarihi huzurlu, sakin bir tarih değildir, hiçbir zaman da olmamıştır. İnsan tabiatı itibariyle bencil, sahip olma ve üstünlük kurma/egemenlik arzusu taşıyan, açgözlü, rekabetçi, güvensiz, tartışmacı ve kavgacıdır, ilaveten şan-şeref kazanma peşindedir. Bunlar olumsuz nitelikler olmakla birlikte tarihin motor gücüdür. İnsanlar varlıklarını koruyabilmek ya da devam ettirebilmek için birtakım kaynaklara ihtiyaç duyarlar, yiyecek, su, yakacak, madenler gibi. Bunları mümkün mertebe elde edebilmek ya da koruyabilmek için silahlanıp organize olurlar. Dikkat edilmesi gereken husus şudur: İhtiyaçlar hiçbir zaman bitmeyecek, hiç kimse kendi kabuğuna çekilip elindekiyle yetinmeyi kabul etmeyecektir. Ya üstün gelip daha fazlasına sahip olmak ya da güç dengesini sağlayarak eşit şartlarda mücadele etmek ve eldekini korumak gerekir, güvenliği sağlamanın başka bir yolu da yoktur. İlkel klan-kabile savaşlarından milletler/uluslar arasında cereyan eden modern savaşlara kadar tarihin her aşamasında yaşanan savaşların sebepleri bunlardır. Etnik-dini-kültürel ya da ideolojik temelli savaşların altında yatan da -aslında- yine bu sebeplerdir.

Tarihin yasası şu şekilde özetlenebilir: Ya siz rakibinizin üzerine gideceksiniz ya rakibiniz sizin üzerinize gelecek ya da güç dengesini sağlayarak belli bir süre vaziyeti idare edeceksiniz. Bu noktada duygusal, ütöpik, barışçı söylem ve tezlerin hiçbir hakikatinin olmadığını özellikle belirtmek gerekir, bunlar safsatadır. Osman Pamukoğlu'nun ifadesiyle, *“Tarih boyunca insanlar iki tür “barış” tanımış ve bilmiş, bu iki türü yaşamış ve kabul etmiştir. Birincisi, güçlünün gücü yoluyla, savaş ve şiddete dayanarak dayattığı barış, yani galibin dayattığı barıştır. İkincisiyse, güçlerin, şiddet kullanma irade ve yeteneklerinin dengelenmesi yoluyla kurulanıdır, yani yine güce ve şiddete, sinmeye, misilleme tehdidinde dayanır ancak “denge” biçiminde ortaya çıkmıştır”*.⁽⁷⁾ Bunlardan birincisine, yani güçlünün gücü yoluyla sağlanan barışa tarihten Pax

Romana (Roma Barışı) -ve eğer söz edilebilirse- Pax İslamica (İslam Barışı) ve Pax Ottomana (Osmanlı Barışı) örnek verilebilir. İkincisine örnek olarak ise karşılıklı nükleer güç tehdidine dayanan, dolayısıyla denge yaratan Soğuk Savaş dönemi gösterilebilir. Örnekte görüldüğü gibi barış dönemini dahi 'Soğuk Savaş' şeklinde ifade ediyoruz.

Sömürüye gelince, savaşla bağlantılı olarak yağma/talan ve sömürü de -ki günümüzde şekli değişmiştir- aynı şekilde insanlık tarihinin gerçeğidir. Silahlı organizasyon olmadan sömürünün gerçekleşmesi mümkün değildir. Örneğin Antik Çağ ve Orta Çağ, bir ganimet, yağma/talan çağıdır. Orta Çağ daha organize, İslam, haliyle Müslüman dünya da buna şiddetle iştirak etmiştir. Coğrafi keşiflerle birlikte Batı çıtayı daha da yükseltmiş, şiddetli bir sömürgecilik ortaya çıkmıştır. Her durumda başka bir coğrafyaya yerleşim, ürüne ya da kaynaklara doğrudan ve zorla el koyma, köleleştirme -dolayısıyla zorla çalıştırma-, katliam ve kaynakların doğrudan transferi söz konusudur. Sömürülen ülkeler, onları sömüren ülkelerin -deyim yerindeyse- çiftliğidir. Bu sömürgecilik tarzı, 20. yüzyılda, üretim tekniklerinin daha da gelişmesi ve milli/ulusal bağımsızlık mücadeleleriyle birlikte yerini Yeni Sömürgeciliğe bırakmıştır. Sanayi Devrimi'yle birlikte önce hammadde ve pazar imparatorlukları kurulmuş, daha sonra -20. yüzyılda- milli/ulusal bağımsızlık mücadeleleriyle birlikte farklı bir sömürgecilik tarzı ortaya çıkmıştır.

Zaman zaman askeri güce başvurulmakla birlikte eski tip, doğrudan vurup kırarak, insanları zincirli köle yapıp, ürüne el koyma, zorla çalıştırma dönemi sona ermiştir, artık sömürgecilik genel olarak dolaylı yollarla yapılmaktadır. Yeni Sömürgeciliğin ne olduğunu anlamak için gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki farkı bilmek gerekir. Gelişmiş ülkeler sanayileşme sürecini tamamlamış ve -çoğunlukla- kapitalist ekonomiyi kurmuş

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

olan ülkeler, geri kalmış ülkeler ise sanayileşememiş ya da sanayileşmelerini tamamlayamamış, dolayısıyla kapitalist ekonomiyi kuramamış olan ülkelerdir. Milli/ulusal bağımsızlıklarını kazanan ülkeler, eski sömürgecileriyle ekonomik ilişkilerini sürdürmüşlerdir.(8)

Meselenin anlaşılması bakımından özet olarak şunlar söylenebilir: Örneğin kendi ülkenizde madeni siz değil de yabancı şirketler çıkarır, size 2 lira verir, çıkardıklarını 100 liraya satarlar ya da kendi üretimlerinde ucuza ve daha kârlı olacak şekilde kullanırlar. Ağır sanayiye girmeniz engellenir, örneğin motor üretmezsiniz, demonte sanayi işi size verilir, önemli sanayi mamullerini ise üretenden alırsınız. İmtiyazlı yabancı sermaye, iş gücünüzü/insan kaynaklarınızı ucuza kullanır, üretir ve ürettiğini en başta size satar. Vurmaya, öldürmeye gerek yoktur, hatta sizin için “yararlıdır” bu, yabancı sermaye istihdam sağlamaktadır -yani böyle propaganda edilir-, yabancı üretim devleri ülkenizde fabrika kuracaksa bayram edersiniz. Zirai açıdan kendi kendine yeten bir ülke dışarıdan ürün ithal eder hale getirilir. Borçlan(dır)ma ve özelleştirme diğer enstrümanlardır, millete/ulusa ait mal varlığı kalmaz, elinde bir şey olmayana ise zaten bunları yapması için izin verilmez. Elbette sömürü için ekonomik ve askeri güç gerekir, bir diğer ifadeyle üretim gücü ve silah. Örneğin 2015 yılının verilerine göre, ABD’nin 70’den fazla ülke ve bölgede 800’e yakın askeri üssü ve 200 bin civarında askeri bulunuyordu. Denizaşırı üs ve birlikleri korumak için harcadığı para, 2014 yılında 85 ilâ 100 milyar dolardı.(9)

Tarihin önümüze koyduğu gerçek, sömürü olmadan yükselmenin mümkün olmadığı, sömürmeyen ya da sömüremeyenin sömürüleceğidir. Kendi insanınızı, kendi ülkenizi değil, başkalarını sömüreceksiniz. Bütün bu anlatılanlar sistem meselesidir, dünya sistemi meselesi. Oyunun bu şekilde kurulduğu ve oynandığı bir

dünyada hiç kimsenin “Ben oynamıyorum” deme şansı yoktur. Kendi kabuğumuza çekilelim, hiçbir şeye karışmayalım, barış içinde kardeş kardeş yaşayalım demek, gelin bizi esir edin demektir. Ancak kapasitenin de farkında olmak gerekir, gücü olmayan ya da gücü yetersiz olan herhangi bir ülke zamansız ve boyunu aşan işlere kalkıştığında felakete uğrar. Türkiye özelinde konuşacak olursak, önce boyunduruktan kurtulmak gerekmektedir, acemi emperyalist olmanın faydası yoktur, bilakis felaket getirir. Boyun eğmemek yahut kendini dayatmak için bir güç olarak ortaya çıkmak gerekir ve bu da bazı şeyleri yapmakla, yapabilme kabiliyetiyle alakalıdır. Ne yazık ki henüz bu aşamada değiliz.

Hulasa, rasyonel hareket etmek, tarihin gerçeğine gözlerini kapatma eğilimindeki söylem ve tezlere prim vermemek, hazır olmak icap eder. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in silahlanma ile ilgili bir soruya yanıt olarak anlattığı ibretlik hikâyeyle bitirelim:

“Eski bir asker, oğluna bıçağını görüp görmediğini soruyor. Oğlu, babasının bıçağını satıp parasıyla saat aldığını söylüyor. Eski asker, oğlundan saati göstermesini istiyor. Saatin iyi göründüğünü söyleyen asker şöyle devam ediyor: Yarın gelirler, beni öldürürler, anneni öldürürler, kız kardeşine tecavüz ederler, sen de onlara Moskova’da saatin 12.30 olduğunu söylersin”.(10)

I. VI. Tanrı’yla Tarih Yapılabilir mi? – Mehdi, Mesih, Kıyamet-Kaos-Krizle Siyaset Olur mu?

Yaşadığımız coğrafyada henüz inançtan düşünce aşamasına geçilemediği için geleneksel din dili çerçevesinde her şeyi Allah ile açıklama eğilimi hâkim. Bu durumda dünyaya ilişkin herhangi bir açıklama yapılmış olmadığı gibi ortada konuşulacak bir şey de

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

kalmıyor, “Yüce Fail” dünyanın ve insanlığın üzerine bir kâbus gibi çöküyor, sebep-sonuç ilişkileri buharlaşıyor, araştırılması, incelenmesi, düşünülmesi, anlaşılması, izah edilmesi ya da tartışılması gereken meseleler tek kalemde ortadan kalkıyor.

Tanrı ile tarih yapılabilir mi? Tanrı'nın tarihe müdahalesi söz konusu mudur? Bunlar genel geçer, yaygın ya da hâkim din algısına sahip olduğumuz geçmişte “Evet” cevabı verdiğimiz sorulardı. Ancak bu iddia birçok yönden sorunludur. Uzun bir Kelâm tartışmasına girmemek açısından şu kadarını söylemek gerekir ki hayatın kendisi ve tarih bu sorulara “Hayır” cevabını vermektedir. Tanrı ile tarih yapılamaz, bu durumda her şeyden önce tarih bilim olmaktan çıkar, tarihi yapan Tanrı ise ortada konuşulacak bir şey yoktur. Kaldı ki önümüzde duran insanlık tarihini, bir diğer ifadeyle bütün bir tarihi -ki seyri ve geldiği nokta bellidir- Tanrı'nın eseri olarak görmek O'nu iyi ve adil yapmaz, düpedüz zalim yapar. Bu durumda pusuda bekleyen din karşıtı hemen hücumla geçer: “Tanrınız yapa yapa bunu yaptı!” Tanrı, tarihte inanç, fikir ve moral motivasyon kaynağı, -bu anlamda- itici bir güç olarak vardır, bire bir fail olarak değil.

Elbette geleneksel dindar zihin Tanrı'nın tarihe müdahale ettiğine dair birçok ayet ve hadisi delil olarak öne sürecek -ki aksi yönde ayet ve hadisleri de karşı delil olarak öne sürmek mümkündür-, haliyle hem bir Kelâm tartışmasına hem de öne sürülmesi muhtemel ayet ve hadislerin nasıl anlaşıldığı ya da nasıl anlaşılması gerektiği konusunda uzun bir tartışmaya girmek gerekecektir ve bu da lüzumsuzdur. Zira bu tür tartışmalar gerek tarihte gerekse günümüzde örnekleri çokça görüldüğü üzere anlamı lafızlarda arayan, başka delil kabul etmeyen, hayatı ve tarihi lafızlardan çıkarttığı şablona uydurmaya çalışan -ki tersine bir yöntem izlendiği için hiçbir zaman uymamıştır- geleneksel dindar

zihnin kendi görüşünün üzerine kapandığı ve bununla mutlu olduğu tartışmalardır.

Tarihin öznesi/faili insandır, tarihi insan yapar, bütün sorumluluk da insana aittir. İnsan, irade ve azim sahibi bir varlıktır, yapar, yıkar, değiştirir, tekrar kurar, kimi zaman başarılı olur, kimi zaman başarısız. Bu bağlamda mecbur ya da mahkûm kılınmış bir varlık ya da uzaktan kumandayla idare edilen bir robot değildir o, seçebilir ve yapabilir. Din, insanın tarihi yaparken kullandığı bir enstrümandır, ancak insan çoğu zaman onu yanlış kullanmıştır. Düşünceleri, politik ve askeri eylemleri, buluşlarıyla tarihin yapılışına katkıda bulunan birçok insanın dine itibar etmediğini, dolayısıyla onu kullanmadığını da özellikle belirtmek gerekir. Bununla birlikte din, tarihi anlamlandırabilir, örneğin “İnsanlık tarihi, Habil ile Kabil oğullarının mücadelesinin tarihidir” dendiğinde, dini bir anlatıdan hareketle tarihe bir anlam yüklenmiş olur. Bu anlamı ona yükleyen de yine insandır. İlaveten kimi dini bir anlatıdan hareketle bir anlam yükler, kimi yüklemez.

İnsan topluluklarının ya da milletlerin tarih içindeki serüvenleri ve bugün gelmiş oldukları nokta kendi eserleridir. Fikri arka plan ya da dünyaya bakış açısı, planlama/strateji, organizasyon/örgütlenme, donanım, öngörü, oyun kurma kabiliyeti, yenilenme ya da sürdürülebilirlik, ittifaklar vs., bütün bunlar belirleyici etkenlerdir. Ortaya çıkan tabloda galipler ile mağluplar, ilerleme kaydedenler ile geri kalanlar, hâkim olanlar ile mahkûm pozisyona düşenler ya da sömürenler ile sömürülenler vardır. Belli bir dünya görüşü üzerine bina edilen sistemler için de aynı şey geçerlidir, değişip gelişen dünyaya uyum sağlayan, insanların ihtiyaçlarına daha çok cevap veren tercih edilir ve ayakta kalır. Örneğin Sosyalist hareketler hem teorik olarak -ki teorileri çökmüştür- hem de uygulamada başarısız olurken, Liberalizm, serbestiyet üzerine kurulu sosyal, ekonomik ve siyasi teorisiyle

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

ayakta kalmıştır. Locke'un siyaset felsefesinin Sosyalist teoriye tercih edilmesinde şaşılacak bir şey yoktur.

Bu noktada güncel bir konuya ayrıca temas etmekte fayda var. Günümüz dünyasında bazı ülkelerin Mehdi, Mesih, kıyamet-kaos-kriz üzerine tarih yapmak ya da uluslararası siyasette oyun kurmaktan yana güçlü bir eğilim gösterdikleri görülmektedir. Bu konuda ABD, İsrail ve İran gibi ülkelere -ne yazık ki- Türkiye de eklenmiş bulunmaktadır. Şu soruları sorabiliriz: Bunlar üzerine bir siyaset felsefesi kurulabilir mi? Tarih yapılabilir mi? Bu tür eğilimlerin sonucu ne olur? Bu ve benzeri eğilimler, 18. yüzyıl öncesinde kalmış zihinlerde yer etmektedir. Dikkat edilirse hemen her alanda rasyonelitesini koruyan Batı Avrupa'da bu tür bir siyaset, eğilim ya da hareket tarzı yoktur.

Son olarak, buradan bir başka güncel konuya, hararetle tartışılan uluslararası siyasette ittifak kurma meselesine de değinmek gerekiyor. Uluslararası siyaset ya da dış politika reel ve rasyoneldir, çıkarlar vardır ve gerisi önemsizdir, dolayısıyla -çıkara sağlaması ya da çıkarları koruması kaydıyla- herkesle her türlü ittifak kurulabilir. Konunun ahlaksızlıkla uzaktan yakından hiçbir alakası yoktur, kaldı ki uluslararası siyaset ahlak, fazilet, dindaşlık vs. üzerine kurulmaz, salt çıkara bakar. Machiavelli'nin *Prens*'inde sözünü ettiği, basit kuralı hatırla(t)makta fayda var: “*Bir başkasının yükselişine sebep olan kendi sonunu hazırlar*”.(11) Türkiye bölgesel güçtür, kiminle ittifak yapıp yapmaması gerektiğinin cevabı bu basit kuralda yatmaktadır. Rasyonel yaklaşım budur. Ya da realite ve rasyoneliteyi bir kenara bırakıp, romantik, hayalperest, maceracı arayışlar içerisine girer, sonunda da yıkıma uğrarsınız. Sadece uluslararası siyasetin değil, genel olarak siyasetin kendisi realite, rasyonelite, fayda/çıkara, tarihi, güncel bilgi ve tecrübe etrafında düşünülüp tartışılması gereken bir konudur.

II. BÖLÜM

DÜNYAYI DEĞİŞTİREN KAVRAM, SÜREÇ VE ORGANİZASYONLAR

II. I. Sekülerizm – Kilise'nin Mağlubiyeti

Sekülerizm konusu uzun bir tarihi sürecin analiz ve değerlendirmesini gerekli kılar ve müstakil bir kitap yazmayı gerektirir, ancak kavram kargaşasını ortadan kaldırmak için uzun ve karmaşık bir açıklama yerine muhtasar ve basit bir açıklamayla meselenin vuzuha kavuşturulması da mümkün.

Sekülerizm, siyasi düzeni, devlet ve kamu düzenini dini referans ya da normlar üzerine değil dünyevi (dünyaya ait olan) referanslar üzerine kurmayı öngörmek anlamında dünyacılıktır

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

(yaygın kullanımıyla dünyevilik). Dolayısıyla -dine karşı ya da düşman olmamak ve sosyal bir vakıa olarak dini reddetmemekle birlikte- onu siyasi düzeni, devlet ve kamu düzenini tesis ederken referans almaz, belirleyici olarak kabul etmez. Dikkat edilmesi gereken husus şudur ki -birtakım ortak noktaları olmakla birlikte- sekülerizm, laisizmden farklı bir konsepttir.

Başlangıçta çekişme ya da tartışma üst yetkenin ya da asıl hâkimiyetin kime ait olacağı, siyasal alanı/siyasi düzeni ve kamu düzenini kimin kontrol edeceği, dolayısıyla nihai belirleyicinin kim olacağı konusunda yaşandı. Hükümdarlar Kilise üzerinde yetke sahibi olmak isterken, Kilise de hükümdarları, dolayısıyla krallıkları ve imparatorlukları kontrol altına alıp, dini ve dünyevi iktidarı tek elde toplamak istiyordu. Bu nedenle Batı Avrupa’da hükümdarlar Kilise ile güç mücadelesine girişmiş, zaman zaman etkili olup üstünlüğü ele geçirmiş, kimi zaman uzlaşma yoluna gidilmiş, kimi zaman ise Kilise üstünlüğü ele almıştır. İlerleyen süreçte Rönesans ve Reform sekülerleşmeyi hızlandıracaktır.

Açıktır ki tarihi bağlamda sekülerizm karşıtı olmak demek Kilise yanlısı olmak demektir, ibadethane anlamında değil bir kurum olarak Roma Katolik Kilisesi’nden taraf olmak anlamında. Bu da dini bir kurumun üst yetkesini kabul ederek, siyasi düzenin, devlet ve kamu düzeninin dini normlar üzerine bina ya da tesis edilmesini arzulamaktır. Kilise’nin “ilahi otorite”si yanılmazlık, şaşırılmazlık, sorgulanamazlık üzerine kuruludur, adı üzerinde ilahi. Dini, ilahi ya da ruhani iktidar olarak Tanrı’yı temsil eden ve dünyevi ya da cismani iktidarı da kendi elinde bulundurmak isteyen Kilise, hükümdarlar üzerinde yaptırım sahibidir, Papa’nın onayını alırlar ve onun elinden taç giyerler, Papa’ya günah çıkartırlar.

Hükümdarlarla Papalık arasında, hükümdarların yetkesi altındaki topraklarda piskoposları kimin atayacağı, arazi üzerindeki

haklar gibi birtakım konularda ciddi sorunlar yaşanmıştır. Hiç şüphesiz bunlar, dini iktidar ile dünyevi iktidar arasındaki çatışmanın tezahürleridir. Meselenin anlaşılması açısından birkaç örnek sıralamak faydalı olacaktır:

M.S. 962 yılında Almanya ve İtalya Kralı I. Otto, Papa XII. Johannes'in elinden Demir Taç'ı giyer ve böylece kırk yıl süreyle boş kalan Romalıların İmparatoru unvanını alır. Karşılığında Papa, I. Otto'dan yemin etmesini ister: *"Sizin yetki alanınızda ya da Romalıların yetki alanında bulunan konularda sizin onayınız olmadan yasa ya da kural koymayacağım ve elime geçen Aziz Petrus'a ait tüm toprakları size iade edeceğim"*. Papa, söz konusu toprakları yönetmekle kalmıyor, bu topraklardan vergi de topluyordu.(1) I. Otto yemin eder, ancak diğer yandan Papa, I. Otto'ya sorun yaratmak, dolayısıyla onu uğraştırarak kafasını kaldırmasına engel olmak maksadıyla Macarları Almanya'ya saldırmaya teşvik eder. I. Otto bu tertipten haberdar olunca, M.S. 963 yılında Roma'ya yürür, Papa kaçır. I. Otto, Papa'nın devrildiğini ilan eder ve yerine VIII. Leo'yu Papa olarak atar. Papa VIII. Leo, I. Otto ve onun İtalya'daki ardıllarına ebediyen Papa'nın ardıllarını belirleme, Papa'yı, başpiskoposları ve piskoposları atama yetkisi verdiğini ilan eder. Nitekim I. Otto, VIII. Leo'nun ölümünden sonra bu yetkisini kullanarak XIII. Johannes'i Papalık makamına atamıştır.(2)

M.S. 996 yılında ise III. Otto, 24 yaşındaki kuzenini ilk Alman Papa olarak atadı: V. Gregorius. Papa da göreve atanır atanmaz onu Kutsal Roma İmparatoru ilan etti.(3) M.S. 998 yılında İmparator, V. Gregorius'un ölümü üzerine II. Silvester'i atadı.(4) III. Otto'dan sonra II. Heinrich, II. Konrad ve III. Heinrich de Kilise üzerinde yetkilerini kullandılar.

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

IV. Heinrich, 1069 yılında evliliğinin bir hata olduğu sonucuna varınca Almanya'da Kilise adamları bunun karmaşık bir mesele olduğuna kanaat getirip, sorunu Roma'ya havale ettiler. Papa II. Alexander, IV. Heinrich'i yemininden kurtarmayı reddedip, üzerine bir de gönderdiği elçi vasıtasıyla onu azarlayınca IV. Heinrich geri adım atmak zorunda kaldı. II. Alexander'ın yerine geçen VII. Gregorius, 1075 Mart'ında 77 maddelik *Dictatus Papae*'yi yayınladı. Buna göre, yalnızca Papa piskoposları atayıp görevden alabilir, yeni Kilise yasaları koyabilirdi, Roma Kilisesi hiçbir zaman yanılmamıştı, ebediyete kadar da yanılmayacaktı. Papa imparatorları görevden alabilirdi ve tüm hükümdarlar Papa'nın ayağını öpmeliydi. IV. Heinrich'in Papa ile giriştiği mücadele aforoz edilmesiyle sonuçlandı ve sonunda Canossa'da karda yalınayak vaziyette Papa'dan özür dilemek zorunda kaldı. Bunun üzerine Papa, IV. Heinrich'i affetti ve iade-i itibarda bulundu.(5)

Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos, Türklere karşı IV. Heinrich'ten yardım ister, ancak Kutsal Roma İmparatoru birtakım sorunlar yaşamaktadır, eski müttefiki için harcayacak zamanı ve enerjisi yoktur. Bunun üzerine Aleksios, Papa'dan yardım talebinde bulunur. Papa II. Urbanus bunu zekice kullanır ve sadece Bizans'a yardımcı olmanın değil Kudüs'ü de Müslümanların elinden kurtarmanın zamanının geldiğini ilan eder. Böylece Papa'nın gücü tüm Hristiyan Âlemi'ni kapsayacaktı ve öyle de oldu: I. Haçlı Seferi (1095).(6)

12. yüzyılda ise bu sefer İngiltere Kralı I. Henry atama yetkisi konusunda Papa II. Paschalis'le çekişti. Canterbury Başpiskoposu Anselmus, Roma'ya kaçmak zorunda kaldı. 1107 yılında bir uzlaşmaya varıldı. Buna göre, İngiltere'deki piskoposları Papa atayacak, ancak piskoposlar da Henry'ye biat edeceklerdi.(7)

1105 yılında IV. Heinrich tahttan feragat etti ve V. Heinrich tahta çıktı, ancak bu onu Kutsal Roma İmparatoru yapmaya yetmiyordu, zira Papa'nın ona Roma'da törenle taç giydirmesi gerekiyordu. İmparatorluk'ta atama konusunda tartışma büyüyerek devam ettiği için, II. Paschalis, V. Heinrich'e taç giydirmeye yanaşmadı. Bunun üzerine V. Heinrich, İtalya'daki Papalık devletlerinin üzerine yürüdü. Sonunda uzlaştılar. V. Heinrich atama yetkisinden vazgeçerken, Papa da piskoposların büyük araziler üzerindeki denetiminden vazgeçti. 1111 yılının ilk haftasında düzenlenen tören sırasında piskoposların Krallıktaki kentlerden, düklüklerden, markiliklerden, nahiyelerden, para basma haklarından, toprak üzerindeki haklarından, milislerden ve kalelerden hiçbir biçimde yararlanamayacaklarını ilan eden madde okunduğunda, piskoposlar yüksek sesle itiraz edince okumaya ara verildi. Bu infial karşısında Papa maddeye uymayı reddetti, V. Heinrich de Papa'yı ihtiyati olarak tutuklattı. İki hafta süren tutukluluk halinden sonra Papa yeni bir ferman yayınladı: *“Senin krallığın eşsiz bir biçimde Roma Kilisesi'ne bağlıdır, dolayısıyla krallığındaki piskopos ve keşişlerin asa ve yüzüklerini atama yetkisini senin sevgine emanet ediyoruz”*.(8)

II. Paschalis 1108 yılında öldü, 1112 yılında V. Heinrich ile Papa II. Calixtus anlaştilar, Heinrich atama hakkından vazgeçti, Papa da yalnızca Almanya'da piskoposların göreve başlamadan önce İmparator'a biat etmelerini kabul etti. Böylece İmparator'un anavatanında yalnızca sadık kişiler piskopos olabilecekti.(9)

Bütün bir tarihi burada anlatmak mümkün olmayacağı için, çekişmenin ya da tartışmanın ilkin hangi ekseninde ortaya çıktığını izah eden bu örneklerle yetinmekte yarar var. Bu sorun ve çekişmelere Kilise'nin hemen her alanda artan baskısı da eklenince çare sekülerleşmede bulunmuştur. Kısacası evvel emirde sekülerizmin endüstriyle ve kapitalizmle bir alakası yoktur.

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

Kavramın anlam sahası genişleyecek ve bunlar -zamanla üretim-mülkiyet ilişkilerinin de değişmesiyle birlikte- ancak sürecin sonraki aşamalarında mevzubahis olacaktır. Rönesans'la birlikte tüccar sınıfı güçlenecek, Hümanizm, Tanrı ile insan arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlayacak -ki daha sonra her şey insan merkeze alınarak yorumlanmaya başlanacaktı-, birey ortaya çıkacak, sekülerleşme hız kazanacaktır. Ancak başlangıç itibariyle bu bir siyasi egemenlik kavgasıdır ve sonunda Aydınlanma ve çifte devrim -Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi- ile birlikte din siyaset alanı üzerindeki belirleyiciliğini kaybedecektir.

Müslüman dünyada süreç bu şekilde yaşanmadı, zira Müslüman dünyada dini-dünyevi iktidar ayrımı, dolayısıyla birbirlerinin üzerine çıkmaya ya da birbirlerini kontrol etmeye çalışan iki farklı iktidar yoktu, tek bir iktidar vardı ve bu da kendi hukukunu dinden temin ediyordu. Daha önce kaleme aldığım makale ve dijital kitaplarda da ifade ettiğim gibi, İslam, bir yönetim biçimi değildir, iktidarın nasıl el değiştireceği dahi hükme bağlanmamıştır, dolayısıyla -Dört Halife'nin iş başına gelişinde de görüleceği gibi- bunun bir standardı yoktur. Dinden hukuk temin ediliyordu ve o dönemde eldeki tek malzeme buydu.

Kaldı ki Müslüman dünyada ilahi boyuta sahip bir yönetimden asla söz edilemez, Emiru'l-Mü'minin ya da Halife yanılabilir, -örneğin- "Ömer yanlış yaptı, kadın doğru söyledi"; "ilahi otorite" için ise böyle şeyler söz konusu olmaz. Papa "Tanrı'nın Vekili" olarak cennetin anahtarını elinde tutarken, Emiru'l-Mü'minin ya da Halife için böyle bir durum da söz konusu değildir. Papa, günahları affetme yetkisine sahip olduğu gibi, İmparator dâhil herkesi aforoz edebilir, hatta enterdi ilan ederek bunu topluca yapabilir. Enterdi ilan edilen bir ülkede kiliseler kapanır, çan çalınmaz, vaftiz, nikâh, dini usullere göre ölü defni yapılmaz, bütün dini faaliyetler durdurulur.

Sünni dünyada din-şeriat ayırımına gidildiğini de özellikle belirtmek gerekir. Bunun ilk teorisyeni -İmam-ı Azam'dan hareketle- İmam Maturidi'dir. Örneğin İmam Maturidi, "*Hilâfet Kureyş'tedir*" veya "*Emirler Kureyş'tendir*" veya "*İmamlar Kureyş'tendir*"(10) meselesini ele alır ve bunun şeriatla alakalı olduğunu -ki ona göre değişkendir-, din ile alakalı olmadığını, dolayısıyla bu hükmün kalktığını savunur. Bu noktada İbn-i Haldun'un ifadelerini tekrar hatırlamakta da fayda var: "*Çağlar, o çağlarda meydana gelen meselelerin, kabilelerin ve asabiyetlerin değişmesiyle değişir. Maslahatların değişmesiyle farklılık gösterir. Her çağın kendine has bir hükmü vardır*".(11)

Süreç içinde şeriatın siyasi otorite tarafından "maslahata uygun" bir biçimde belirlenip uygulanması sağlanmış, değişken kabul edilen şeriat, dini açıdan -onu tasdik etmek üzere- siyasi otoritenin emri altına girmiştir. Dönemin tarihsel koşullarında tıpkı Hristiyan dünyadaki gibi Halife ve Sultan olarak biri diğerini onaylayan ya da duruma göre biri diğerini vesayet altına alan ikili bir ayırım söz konusu olmuştur. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, 1062 yılında ikinci kez Bağdat'a girip, Abbasi Halifesini vesayeti altına alarak yetki alanını sınırlamış, bu tarihten itibaren Halifelik, sultanlara unvanlarını veren bir onay makamına dönüşmüştür. Bundan sonra birtakım nedenlerle Abbasi Halifesinden onay alamayanlar ise -bir tehdit unsuru olarak- yüzlerini Fatımi Halifesine çevireceklerdi – sen vermezsen başkasından alırım!

Yavuz Sultan Selim'le birlikte hilafet Osmanlı'ya geçince görünürde bu ikilik ortadan kalktı, ancak aynı zamanda Halife olan Padişah'ın Şeyhülislam'dan fetva alması ikiliğin devam ettiğini gösterir, dolayısıyla burada Halifelik prestiji yüksek bir unvandan ibarettir. Her halükârda zannedildiği gibi devlet dinin emrinde değildir, pratikte din devletin emrindedir ve dönemin tarihsel

BATI UYGARLIğI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

koşullarında siyasi otoritenin icraatlarını onay için kullanılan bir araçtan ibarettir.

Şer'i hukuk-örfi hukuk ayırımına ayrıca dikkat etmek gerekir. Şer'i hukuk -kamu davaları dışında- yalnızca Müslümanlara uygulanır, örfi hukuk ise padişahların emir ve yasaklarından oluşur ki kanunnamelerde bir araya toplanmıştır. Bunun açık anlamı şudur: Müslüman iseniz şeriatla yargılanırsınız, devlet ise örfi hukukla idare edilir. Bu ikili hukuk sisteminden çıkan bir diğer sonuç ise şeriatın hukuki açıdan tek başına yeterli olmadığıdır. Cumhuriyetle birlikte -Merhum Durmuş Hocaoğlu'nun ifadesiyle- German-Anglo-Sakson-Protestan dünyevileşme modeli olan sekülerizm değil Latin-Katolik dünyevileşme tarzı olan laisizm benimsenmek suretiyle din, hukukun temin edildiği kaynak olmaktan nihai olarak çıkarılmıştır.

Tarihin geldiği noktada kurumsal din ömrünü doldurmuş, din bireysel alanla sınırlanmıştır. Daha önce üretim-mülkiyet ilişkilerinin daha çok toprağa bağlı olduğu geleneksel toplumda hukuk dinden temin ediliyordu ve dinden temin edilen hukukun dayandığı ilk kaynak da doğal olarak vahiy idi. 18. yüzyıldan itibaren din bu konuda zorunlu kullanılan bir araç olmaktan çıkmıştır, artık hukuk dinden temin edilmiyor, siyasi düzen ve kamu düzeni de din üzerine kurulmuyor, kurulması gerekli de değil.

Hulasa, sekülerizm temelde siyasi düzen ve kamu düzeniyle ilgili bir meseledir, ancak kelime ve kavramlar zamanla evrim geçirirler, anlamları daralabileceği gibi, daha kapsayıcı hale de gelebilirler. Tarihi süreçte sekülerizmin kapsamı genişlemiştir, örneğin hür düşünce de sekülerlik kapsamına girmiştir, serbest piyasa ekonomisi de. Ancak bu kavram, günümüzde çoğu zaman yalan yanlış, olur olmaz şekilde kullanılmaktadır. Örneğin -komşuluk ilişkileri minimum seviyede olduğu için- apartmanda

yaşayana da birisine tecavüz edene de paraya tapana da “seküler” denilebilmektedir ki kavramın bu şekilde kullanımı tam bir felakettir. Oysa bunlar için sekülerlik şart olmadığı ya da bunlar sekülerliğin doğal sonuçları olmadığı gibi -ki gerek tarihte gerekse bugün dindarlar tarafından işlenen cürümlerin haddi hesabı yoktur-, sekülerizm dinsizlik, imansızlık, inançsızlık, sapkınlık, ahlaksızlık anlamına da gelmemektedir.

II. II. Rönesans – Hümanizm ve Birey

Rönesans denince genellikle insanların aklına resim, heykel, mimari gibi görsel sanatlar, dolayısıyla birtakım sanatçılar ve sanat eserleri gelmekte, olan biten bundan ibaret zannedilmektedir. Oysa arka planda her şeyi altüst eden, mevcut algıyı, dizilişi tersine çeviren, varlığı yeniden tanımlayan güçlü bir felsefe yatar. Rönesans, evvel emirde entelektüel, felsefi bir hamledir, insan düşüncesi ve faaliyetinin öne çıktığı bir değişimdir söz konusu olan.

Yeni insanın, yeni toplumun doğuşunda birçok şey tersine dönmüştür. Dünya merkezli evren yerini güneş merkezli evrene bırakır, canlı bir evren söz konusudur artık. İnsan dünyanın merkezine yerleştirilir, dünya insanın evidir, bir ayrılık yurdu ya da gurbet değil. Doğa şeytanların, cinlerin, perilerin meskeni olmaktan çıkar, Antik Yunan’da olduğu gibi yeniden felsefenin ve bilimin konusu haline gelir, gözlemlenmekte, araştırılmakta, incelenmektedir. Bilgi tekeli kırılmaya başlar, matbaa bilginin yayılmasını hızlandırır, bilgi bütünüyle insan egemenliğinin hizmetine verilmelidir, bu amaç temelinde bilimlerde gelişme görülür – matematik, aritmetik, geometri, astronomi. Skolastisizm karşısında Hümanizm öne çıkar -ki öncesinde Skolastisizm kapsamında bir Hristiyan hümanizmi söz konusudur, burada sözü

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

edilen ise Rönesans hümanizmidir-, dini konular dahi artık insan merkeze alınarak tartışılmaktadır.

Soyluların hoşlanmadıkları, kerih gördükleri çalışmaya değer atfedilir, dünyanın merkezinde yer alan insanın faaliyeti dünyayı yapan ve değiştiren unsur olarak görülmeye başlanır. Kentler uyanmakta, soylu ve ruhban sınıfı karşısında burjuvazi yükselmekte, cemaat karşısında birey, feodalizm karşısında tüccar sınıfı-ticari sermaye öne çıkmaktadır. Kültür ve sanat aşama kaydetmektedir ki resim, heykel ve mimari gibi görsel sanatlarda görülen gelişme bütün bunların yansımadır. İnsan bedeni kötülüğün yuvası değildir artık, bu nedenle çıplak insan bedeni sanat eserlerinde yüceltilir. Sadece tablo ve heykellerde değil kilise fresklerinde dahi görülür (örneğin Sistine Şapeli'nin tavanında yer alan, Michelangelo'nun Âdem'in Yaratılışı adlı freski). Bize uyar uymaz ayrı bir meseledir.

Birey üzerinde özellikle durmak gerekir, zira felsefe, sanat, bilim ve iktisat alanındaki gelişme bireysel, dolayısıyla hür ya da özerk insan düşüncesi ve faaliyeti sonucu mümkün olabilmıştır. Rönesans'a kadar ticari alanda dahi bir loncanın, dolayısıyla bir cemaatin mensubu olarak faaliyet gösteren insan, Tanrı'yla olan ilişkisinin dahi bireysel olarak yeniden tanımlandığı bir dünyada artık hemen her alanda bireysel düşünmeye ve bireysel faaliyette bulunmaya başlamıştır.

Bir altüst oluştur bu, ancak bütün bunlar bir gece ansızın gerçekleşmemiştir. Rönesans'ın temelleri Orta Çağ'da atılmış ve bu yeniden doğuş, Aydınlanma ve modernitenin öncüsü olmuştur. Deyim yerindeyse Rönesans kökü mazide olan âttir, keşf-i kadime dayanır, keşfedilen kadim Antik Yunan'dır. Ancak bir noktanın altını önemle çizmek gerekir: Rönesans, -zan ve/veya iddia edildiğinin aksine- Antik Yunan'ın ve -Hristiyanlıktan bütünüyle

kopuk olmamakla birlikte- Hristiyanlığın yeniden doğuşu değildir, Avrupa'nın yeniden doğuşudur, deyim yerindeyse Avrupa kendini yeniden yaratmıştır. Yeni bir dünya yaratılırken yeni bir hayat tarzı da ortaya çıkmaktadır. Antik Yunan, Rönesans için keşf-i kadimin gerçekleştirildiği felsefi, kültürel bir hareket noktasıdır, bununla birlikte Rönesans özgün bir harekettir, Alman filozof Ernst Bloch'un ifadesiyle *“İnsanoğlunun hiçbir zaman tasarlamadığı bir dönemin doğuşudur; yeryüzünde hiçbir zaman görülmeyen kişilerin ortaya çıkışıdır”*.(12)

16. yüzyılda sürece Reform da dâhil olacak, Kilise buna Karşı Reform'la tepki verecektir. Protestan hümanizmine verilen bu tepki, bir yandan büyük ölçüde “sapkınlar” karşı sert bir tutuculuk ve şiddet içerirken (Engizisyon), öte yandan -kısmen de olsa- bir yenilenme ve genişleme hareketidir ki propaganda aracı olarak kullanmak amacıyla sanat üzerinde de etkili olmuştur.

Müslüman dünyada ise bunların hiçbirine imkân tanınmayacak, Avrupa'da Rönesans yaşanırken ne entelektüel, felsefi bir hamle yapılabilecek -birtakım mimari sentezler dışında- sanatsal kalıplar aşılabilecek ne de birey ortaya çıkacaktır. Müslüman dünya, Osmanlı'nın askeri zaferleriyle son ihtişamlı yüzyılını yaşamaktadır. İnebahtı Bozgunu (1571) ile birlikte Osmanlı'nın bileği ilk kez bükülecek, böylece yenilmezlik efsanesi de son erecektir. Eski, alışıl gelmiş yöntem ve tarz yeterli görülmekte, yeni bir dünya yaratmaya, yeni bir hayat tarzı geliştirmeye gerek görülmemekte, yeni fikirlere ihtiyaç duyulmamaktadır. Sayıları bir elin parmaklarını geçmeyen, kıyıda köşede kalmış, yenilenme taraftarı insanlar ise etkisiz eleman durumuna düşeceklerdir. Tarihin ilerleyişi bunu affetmeyecek, sonunda Müslüman dünya Batı karşısında yenilip dağılacaktır.

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

Müslüman dünyada bir Rönesans mümkün müdür? Bu soruya olumlu cevap vermek mümkün görünmemektedir, zira Müslüman dünyanın yeniden doğmak gibi bir düşüncesi yoktur, - sürekli dile getirdiğim gibi- yeniden doğmayı değil tarihte geriye dönmeyi arzu etmektedir ve bu da mümkün değildir. Zihinlerde geçmişe ait birtakım mitolojik imgeler belirlemekte, tarihsel koşullar hiçbir şekilde dikkate alınmaksızın geçmiş mükemmel bir model olarak sunulmakta, bu mitolojik geçmişe geri dönme arzu ve çabası kendini güçlü bir biçimde göstermektedir. Bugün keşf-i kadimden söz edenler dahi nereye bakacaklarını bilmemekte, geçmişe ait ne varsa -üstelik bir hareket noktası olarak kullanmak amacıyla değil, bire bir uygulamaya koymak amacıyla- bugüne taşımaya çalışmaktadırlar.

Türkiye’de siyasi-ideolojik dindarlığın önce yükselişe geçmesi, daha sonra vaziyete hâkim olmasıyla birlikte gözle görülür bir anti-entelektüalizm gelişmiştir. Aklın, dolayısıyla mantık, felsefe ve bilimin değeri reddedilmekte, "Anadolu irfanı" adı altında cehalet yüceltilmekte, az sayıdaki hür düşünceli aydın, hamaset yüklü birtakım dini-milli sloganlarla başta sosyal medya olmak üzere hemen her mecrada linç edilmektedir. Öte yandan iktidardan beslenen, güya okumuş bir grup insan, gazete köşelerinden TV ekranlarına kadar her yeri işgal etmiş durumdadır. Bunlar düşünce dünyasına katkıları olmayan, bilinçli bir şekilde cehalet yayan insanlardır. Hitap ettikleri cahil kitleyi bir arada tutabilmek ve mobilize edebilmek için akıl almaz şeyler söylemekte, kendilerini/kendi insanlarını, kendi düşünce dünyalarını, kendi kültürlerini ıslah etmek yerine sabah-akşam Batı uygarlığının birikimine, felsefî, bilimsel ve -sanat ve fikir eserleri bağlamında- kültürel mirasına kara çalmaktadırlar. Mesela Anglo-Sakson toplumunun Shakespeare’den başka yazar çıkaramadığını, 550

yıldır aynı yazarı okuduğunu söyleyen ünlü iktidar düşünürü bunun tipik örneklerinden biridir.

Müslüman dünyanın kelime haznesini genişleterek, günümüz dünyasının kavramlarıyla düşünmeye, yeni kavramlar ve tanımlar geliştirmeye ihtiyacı vardır. Bunun için de çağı kavramak, yaşadığımız dünyayı tanımak, işleyişi hakkında tam teşekküllü bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Üretim-mülkiyet ilişkileri, düşünce dünyası, kültür ve din telakkisi, varlığı, dolayısıyla tabiatı, insanı, tarihi, hayatı, toplumu algılama biçimi değişmek zorundadır. Buna göre sosyal, siyasi ve iktisadi kurumlar çağın gereklerine uygun ve yüzü ileriye dönük bir biçimde yeniden yapılandırılmalıdır -ki Cumhuriyet bunu başarmıştı-.

Avrupa'nın Rönesans'ını bire bir tekrar etmek ya da kopyala yapıştır yoluyla bugüne tatbik etmek söz konusu olmadığı gibi, bu mümkün de değildir. Ancak tarihi vakıayı anlamak ve Batı uygarlığı içinde kendi tarzımızda bir yeniden doğuş gerçekleştirmek -mevcut durum itibarıyla mümkün görünmese de- söz konusu olabilir. Rönesans, Avrupa'da yaşanırken dahi yekpare bir görünüm arz etmez, her yerde aynı anda başlamadığı gibi, aslında tek bir Rönesans da yoktur, birçok Rönesans/Rönesanslar vardır. İlk başladığı yer İtalya'dır, daha sonra diğer ülkelere yayılmıştır, hiç gerçekleşmediği yerler de vardır, gerçekleştiği ülkelerde ise -ortak bir temele dayanmak, dolayısıyla birçok ortak noktası bulunmakla birlikte- etkileri ve tarzları farklılık gösterir. Tarihi vakıanın ya da dönemin bir bütün olarak ifade edebilmesi için bunların hepsi Rönesans olarak tek bir çatı altında toplanmaktadır.

Kendi tarzımızda bir yeniden doğuş... Belki de istemeyerek de olsa bir ütopya yazmak gerekmektedir.

II. III. Burjuvazi ve Devrim

Hristiyanlığın anavatanı Orta Doğu'dur, peygamberi ya da tanrısı Orta Doğuludur, Roma ile sentezlenmiş, tarih içinde bu kültürden Aydınlanma, Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi'ne uzanan bir sürecin ilk etabı olarak Rönesans çıkmıştır. İslam, felsefe hareketi vasıtasıyla Antik Yunan'la sentezlenince Orta Asya, Bağdat Endülüs ve Sicilya ile hem kendi altın çağını yaşadı hem de Endülüs'te Rönesans'ın temelleri atıldı. Orta Asya, Hint ve İran senteziyle gelişen ve kendine özgü bir felsefesi olan Tasavvuf ise Endülüslü İbn-i Arabi de dâhil 13. yüzyılda birçok ismi Anadolu'da bir araya getirerek yeni bir medeniyetin altyapısını oluşturdu, üç kıtaya yayılacak olan imparatorluğu sosyal ve kültürel açıdan besledi. Kırılma noktası 16. yüzyıldır ve en büyük talihsizlik Mısır'dan Eş'ariliğın transfer edilmesidir. Bu hem kafa yapısı olarak hem de kültürel açıdan Arapçı bir yaklaşımdır ve statiktir, bu yaklaşımda ısrar Osmanlı'yı kötürüm hale getirmiştir. Diğer yandan Tasavvuf'un -atalete ve dahi ahlaksızlığa dönüşerek- yozlaşması felaketi hazırlayan bir başka etken olmuştur.

Muharref Hristiyanlık, Kilise'nin şiddetli itiraz ve baskılarına rağmen Avrupa'da tartışılabilir, hatta eleştirilebilir hale gelip, önce Reform'un gerçekleşmesi, süreç sonunda ise Kilise'nin denklem dışı bırakılarak dinin bireysel alanla sınırlandırılması mümkün olurken -ki bu sayede din bir pranga olmaktan çıkmış, Avrupa'nın önü açılmıştır-, Müslüman dünyada Kur'an'ın -ve yaygın anlayışa göre Sünnet'in- korunmuşluğu buna imkân tanımadı. Avrupa -Müslümanların da katkısıyla- Antik Yunan'ı yeniden keşfederek modern olurken, Müslüman dünyanın keşfedeceği bir antik dünyası da yoktu. Coğrafi açıdan bütünlük arz eden Kıta Avrupa'sı, kuracağı yeni dünya için temellerini geçmişte aynı coğrafyada yaşamış Antik Yunan ve Roma'da buldu. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun ilk hükümdarı Şarlman'ın

sarayında toplanan âlimlerin dahi Hristiyanlık sayesinde antik örneği de aşan yeni bir Atina kurmayı hayal ettikleri bilinen bir şeydir (tarih 8. yüzyılın ikinci yarısı).

Müslüman dünya ise böyle bir bütünlükten ve ortak bir geçmişten yoksundu. Atlantik'ten İndus'a kadar uzanan, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, geniş, çok parçalı bir coğrafyada yeni bir dünyanın temelini teşkil edecek, tüm unsurları kapsayacak ortak bir keşf-i kadim noktası bulmak söz konusu olmadığı gibi, buna gerek de görülmedi, zira lazım olan her şey tamamlanmış ve korunmuş olan dinde vardı. "İslam" adı altında dört bir yana yayılan Arap kültürü oldu ve bu yayılma felaketle sonuçlandı.

İslam, ticareti öven bir din olmasına karşın -ki peygamberi de tacirlik yapmıştı- modern ticari-ekonomik kurumlar da Müslüman dünyada değil, ticarete karşı katı olan Hristiyanlığın hâkim olduğu Batı'da ortaya çıktı ve gelişti. Hümanizmle birlikte Avrupa'da düşüncenin merkezinde insan lehine yaşanan değişim, tarihin seyrini değiştiren önemli gelişmelerin kapısını araladı. Hümanizm, başlangıçta insanın Tanrı'yla olan ilişkisini yeniden tanımladı, bu ilişkinin biçimsel değil içsel ve bireysel olması gerektiğini savundu. Geleneksel dindarlık ise içsel değil biçimsel, aynı zamanda katı bir ilişki öngörmekteydi. Süreç içinde her şey insan merkezli yorumlanmaya başlayacaktır. Böylece Rönesans'la birlikte cemaatten -ki o zamana kadar insanlar hep bir cemaat içinde var ola gelmişlerdi- bireye geçişin ilk adımı atılmış ve dünyevileşme başlamıştır. Güçlenen, kendi bilincine varan ve geleceğini düşünen uyanık orta sınıf, yeni ticari-ekonomik kurumların temelini attı ki daha sonra burjuvazi Fransız Devrimi'ni örgütleyecek ve dünyayı kökten değiştirecekti.

Önemli bir etken olarak, Avrupa'yı üç yandan -İspanya, Balkanlar ve Kuzey Afrika'dan- sıkıştıran Arap ve Türk baskısının,

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

sonunda coğrafi keşiflere, dolayısıyla deniz üzerinden yeni ticaret yollarının keşfine ya da kıtalararası deniz ticaret ağının oluşumuna sebebiyet verdiğini de ayrıca belirtmek gerekir. Güçlenen orta sınıf, ticari şehirler kurdu, üretim-tüketim çarkını genişleterek ticaretini büyüttü ve devrimle birlikte -özellikle 1830 ve 1848- üstünlüğü tamamen ele aldı. Avrupa burjuvazisi tüm dünyaya yayılırken karşısında ona rakip olabilecek bir başka medeniyete mensup hiçbir güç yoktu, zira Müslüman dünyada, Çin’de ya da bir başka yerde tüccar sınıfı, Avrupa burjuvazisi gibi siyasal açıdan iyi örgütlenebilmiş, özerkliğini kazanabilmiş değildi.

Avrupa’da burjuvazinin karşısında güçlü bir monarşi yoktu, krallıklar feodalizm karşısında güçten düşmüştü. Burjuvazi, feodalizme karşı monarşiyle iş birliği yaptı ve ona bütünlüğün sağlanması için destek oldu, monarşi burjuvaziye birtakım haklar tanıırken, burjuvazi de bunun karşılığında monarşinin yararına olacak büyük pazarların açılmasını sağladı. Siyasal açıdan iyi örgütlenen ve kendi özerkliğini kazanan burjuvazi kendi istediği hükümdarı iş başına getiremediğinde önemli makamları ele geçirmeye yöneldi, yanı sıra ideoloji olarak aydın despotluğunu/aydınlanmış despotluğu devreye soktu. Rejim sorun yarattığında ise saraydan beslenen -asalak- aristokrasinin ipini çekmek üzere devrimi örgütledi. Devrimle birlikte eski dünya tarih olmuştur.

Üstünlüğü ele geçiren burjuvazi, küçük burjuvazi ve büyük burjuvazi olmak üzere kendi içinde ikiye bölünürken, işçi sınıfının da ortaya çıkmasına neden oldu. Burjuvazinin meydana getirdiği değişim o kadar etkili oldu ki öncelikle kendisi için öne sürdüğü eşitlik ve özgürlük fikri, çiftçi-köylü ve işçi sınıfı tarafından da benimsendi ve kendisine karşı silah olarak döndü. Komünizm, Avrupa’da devrime yol açmamış, karşıt güç olarak bir dizi mücadelede sonucunda Avrupa kapitalizminin kendisini iyileştirmesini

sağlamıştır. Günde 8 saat çalışma hakkı, sendika, grev, toplu sözleşme, sosyal güvence (sağlık hizmetleri, işsizlik maaşı, emeklilik), ücretlerin iyileştirilmesi vs. bu karışıklığın mecburi neticesidir. Günümüzde evi, arabası olan, yıllık izninde yabancı ülkelere tatile giden, ülkesinde göçmenleri görmek istemeyen bir işçi sınıfından söz ediyoruz.

Elbette bütün bunların temelinde düşünce dünyasında yaşanan değişim yatar ki bu alanda yaşanan değişim başta olmak üzere hiçbir cihanşümul gelişme Müslüman dünyada gerçekleşmeyecekti, zira Müslüman dünyanın düşünce yapısı da tarihsel koşulları da buna uygun değildi. Tarihi bir gerçek olarak, birbirine karşı pozisyon alan, çatışan ya da karşıt sınıflar olmadan gelişme ya da ilerleme mümkün olmamaktadır. Barika-i hakikat müsademe-i efkardan doğduğu gibi, gelişme ya da ilerleme de sınıfların karşıtlığından doğmaktadır.

Günümüz Türkiye'sine gelecek olursak, üretmediği halde sırtını devlete dayayan, bedavadan yaşayan, görgüsüz bir zengin sınıf türedi/yaratıldı. Zaman zaman "Yeşil burjuvazi" ya da "İslamcı burjuvazi" olarak nitelendirilseler de 'burjuvazi' isminin bu güruhta bir karşılığı yoktur. Dünyayı değiştiren Avrupa burjuvazisinin bir kültürü, görgüsü vardır, kentlidirler, hayatı bilir, dünyayı tanır, sanattan anlar, sanatçıyı, düşünce adamını himaye ederler, sanayi üretimi yapar, istihdam sağlarlar, dünyaya yayılmışlardır, -mesela günümüzde- ülkeleri yılda 300 milyar dolar cari fazla verir. Avrupa'da yeniden doğuşa önyak olmuş, devrim yapmışlardır. Çift maaş x 2, ihale, hırsızlık, yolsuzluk, rüşvetle, abartılmış, zevksiz şatafat içeren görgüslük izharı kına geceleri, mevlitler, hoş geldin partileriyle burjuvazi olunmaz, ancak sonradan görme olunur. Türkiye'nin milli, aydınlanmış, üretken bir burjuvaziye ihtiyacı olduğu açıktır.

II. IV. Kredi Sistemi – Ticaret, Bankacılık ve Borçlanabilme

Paranın, kredi sisteminin, faizin belli bir tarihi var, sadece İslam değil, Yahudilik de Hristiyanlık da bu konuda hüküm vermiş, bununla birlikte -genel çerçevede- din bir şey için "bitmiştir" dediği zaman o şey bitmemiş, ecdat denilen insanların zamanında da kılıf uydurmak ya da hükümleri esnetmek suretiyle bu işler yapılmıştır. Yani dinin bir şey için "bitmiştir" demesi o şeyi bitirmemiştir. Her şeyden önce tarih içinde sistemin nasıl geliştiğini bilmek gerekmektedir.

Kredi sistemi Antik Çağ'a kadar uzanır, Müslüman dünya, Orta Çağ'da bu sistemi daha da geliştirmiştir. Orta Çağ'da Müslüman dünyada ticari kapitalizmin/ticaret kapitalizminin hüküm sürdüğü açıktır. Dolayısıyla bu sistem, zan ya da iddia edildiği gibi İtalya'da icat edilmemiştir, ondan çok daha önce Müslüman dünyada bilinmekte ve kullanılmaktadır. Daha geniş çerçevede, bütün ortaklık biçimleri, kredi ve ödeme araçları Müslüman dünyada biliniyor ve kullanılıyordu. Başrolü tacirler oynamıştır, bunlar uzak ülkelerden mal getirip satmak suretiyle hem toplumun ihtiyaçlarını karşılayan hem de gerektiğinde devlet de dâhil herkese borç para veren kimselerdir. Batı Avrupa'da bankaların çıkış noktası da burasıdır. Kredi yoluyla nakit paraya ulaşabilme imkânı, sermaye elde etmeyi, haliyle iş ya da yatırım yapabilmeyi kolaylaştırmış, kâr, dolayısıyla sermaye birikimi getirmiş, büyük avantaj sağlamıştır.

Müslüman dünyada uzak ülkelerle yapılan ticaret oldukça geniş çaplıdır. Örneğin mercan Kuzey Afrika'dan Hint'e gitmekte, Etiyopya'dan köle satın alınmakta, Hint'ten demir, karabiber ve baharat getirilmektedir, dolayısıyla bütün bunlar, muazzam bir para, mal ve insan hareketi gerektirmektedir.(13) Kapitalizmin -kelime olarak- o kadar da anakronik olmadığını, İslam âleminin bir ucundan

diğerine -eğer terim yerindeyse- sonsuz bir spekülasyonun olduğunu söyleyen Fransız tarihçi Fernand Braudel, *Uygurlukların Grameri* adlı eserinde, Hariri adındaki bir Arap yazarın, toptancı bir tüccara şöyle dedirttiğini zikretmektedir: “‘Çin’e İran safranı götürmek istiyorum, orada çok para ettiğini duydum, sonra Yunanistan’a Çin porseleni götüreceğim, Yunanistan’dan broker alıp, Hint’e, Hint’ten çelik alıp, Halep’e, Halep’ten cam alıp, Yemen’e, Yemen’den çizgili kumaş alıp, İran’a götüreceğim...’ Basra’da tüccarlar arasındaki hesaplaşmalar, bugün tam da clearing adı verilen şeyin ilkeleri içinde yapılmaktadır”.(14)

Burada söz konusu olan paranın çalıştırılması ve bundan kâr elde edilmesidir, yoksulun, garibanın ya da ihtiyaç sahibinin faizli borç vermek suretiyle sömürülmesi, yani tefecilik değil. Ancak tefeciliğin çeşitli yolları da bulunmuş, Halil İnalçık’ın ifadesiyle, faiz çeşitli yollarla yasal bir şekle sokulmuştur. İslam toplumunda faizle para işletme ve diğer kredi şekilleri hem çok eski hem de çok yaygındır(15). Fransız tarihçi Claude Cahen, örnek olarak senet satın almak, borcu senetle devretmek, senede alınan miktardan fazlasını yazmak vb. uygulamaları zikreder.(16)

Kredi sisteminin gelişip yaygınlaşmasıyla birlikte para dolaşımı artmış ve hızlanmış, böylece Batı Avrupa’da sermaye birikimi artış göstermiştir. Kilise’nin şiddetli itirazı bir noktadan sonra kırılmış, belli başlı noktalarda uzlaşma ya da anlaşma sağlanmıştır. Bununla birlikte Kilise, faizli borç verme konusunda itirazlarını ilkesel olarak devam ettirmiştir. Yukarı Orta Çağ ve Rönesans’ın başrol oyuncularını hiç tartışmasız tüccar sınıfı ve bankerlerdir.

Umberto Eco’nun da aktardığı gibi, bankerler tarafından garantilenen kredinin yayılması, bu gelişmeye destek olmuş, ticari senetler, kredi sertifikaları ve müzakereye tâbi olan kambiyo

BATI UYGARLIğI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

senetleri bir yandan ödemelerin ertelenmesine, bir yandan da giderek büyüyen takas hacminin desteklenmesine izin vermiştir.(17) Zamanla tüccar sınıfı geleneksel pazarın kısıtlayıcı uygulamalarından da kurtulmuştur. İngiliz tarihçilerin ‘özel pazar’ (private market), Braudel’in ise ‘karşı pazar’ olarak adlandırdığı pazar bu amaçla kurulmuştur. Üretim ve tüketim arasında uzun tüccar zincirleri oluşmuş, resmi makamlar, büyük kentlerin ihtiyaçlarının karşılanması için tüccarların denetimlerini en aza indirmiş, zincir uzadıkça tacirler geleneksel kuralların ve olağan denetimlerin dışında kalmışlardır.(18)

Süreç içinde -Müslüman dünyadaki Mudarabe’nin ikizi olarak nitelendirebileceğimiz- Commenda’nın yerini Kumpanya gibi daha gelişmiş ortaklık biçimlerine bırakmasıyla birlikte ticaret ve bankacılık sektörleri iyiden iyiye yakınlaşmış, paranın bir bölgeden diğerine aktarılmasını, dolayısıyla sermayenin uluslararası planda akışkanlığını/hareketliliğini sağlayan bir araç olarak poliçenin ortaya çıkmasıyla birlikte de bu iki sektör arasındaki ilişki daha sıkı hale gelmiştir.

Ancak Braudel’in de belirttiği gibi, bankacılık ya da para ticareti, 19. yüzyıla kadar kesin başarı sağlayamamıştır. 14. yüzyılda Floransa Bankası, Bardiler ve Peruzzilerle birlikte bir anda çökmüş, aynı şey daha sonra 15. yüzyılda Medicilerle birlikte tekrar yaşanmıştır. Cenevizli bankerlerin olağanüstü macerası 1621’e kadar, en azından yarım yüzyıl sürmüş, 17. yüzyılda Amsterdam, Avrupa kredi ağlarına egemen olmuş, bu deney de bir sonraki yüzyılda başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Finans kapital, ancak 19. yüzyılda, -1830-1860 yılları sonrasında- bankalar her şeye, önce sanayiye, sonra da mala el atınca ve ekonomi genel olarak güç kazanıp, bu yapıyı kesinlikle desteklemeye başladığında başarılı olabilmıştır.(19)

Konu bağlamında Müslüman dünyaya ilişkin söylenebilecek olan şey, -gerekli görmediğinden ya da uyuduğundan yahut kafası çalışmadığından yahut iş bilmezliğinden veyahut tutuculuğundan- her ne sebeple olursa olsun sonuçta bir zamanlar başı çeken bu dünyanın bir noktadan sonra gelişmelere ayak uyduramamış olduğudur. Müslüman dünya, bir noktadan sonra ticari kapitalizme ayak uyduramadığı gibi sanayi-f finans kapitalizmine hiç ayak uyduramamıştır.

Son büyük İslam gücü olan Osmanlı, Sanayi Devrimi'ni ıskalamış, üretim-mülkiyet ilişkilerini-biçimini değiştirmeye lüzum görmemiş, kendi içinde serbest rekabete dahi engel olmuş, dolayısıyla sanayi-f finans kapitalizmini ortaya çıkaracak şartların oluşmasına direnmiştir. Halil İnalcık'ın ifadesiyle, endüstri kapitalizmine götürebilecek bazı somut koşullar ortaya çıkmakla beraber, devletin kontrol politikası, egemen geleneksel kültür koşulları ve kültür davranışı, hiçbir zaman Batı dünyasındaki gelişime benzer bir gelişmeye izin vermemiştir.(20) Buna Osmanlı'nın Akdeniz'deki mücadeleyi kaybettiğini, Ümit Burnu'nun dolaşılmasıyla birlikte Müslüman dünyanın -Hint Okyanusu üzerinden- arkadan kuşatıldığını, ticaret yollarının değiştiğini, denizci bir imparatorluk olmadığı için coğrafi keşiflere ve okyanustaki mücadeleye katılmadığını, sömürge imparatorluğu kurmak gibi bir vizyona zaten sahip olmadığını da eklemek gerekir. Kimilerine göre bunlar çok doğru, çok yerinde, insani, vicdani, İslami tercihler, tutum ve davranışlar ya da politikalar, hatta gezegeni kurtaracak olan da bu yaklaşımdır. Ancak ben aynı fikirde değilim, zira sonuçları ortadadır.

Öte yandan imparatorlukta enteresan bir biçimde faizin dibine vurulmuştur. Özellikle asker ve yönetici sınıf bu yolla olağanüstü servetler kazanmıştır: *“Askeri sınıf üyeleri, 16. yüzyılın ikinci yarısından beri, gittikçe daha çok gerçek iş adamları, tüccar,*

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

çiftlik işleten ağa ve faizci sarraf durumuna gelmişlerdir”.(21) Dolayısıyla bu noktada servetin nasıl dağıldığı, kim tarafından elde edildiği/serveti kimin elinde tuttuğu, nasıl ya da nereye kullanıldığı önem kazanmaktadır. Basit bir örnek verecek olursak, servet, onu üretim için kullanıp artı değer yaratabilecek insanların elinde midir, yoksa kendi zevki için malikâne, yat vs. satın alan insanların elinde midir?

Şu kadarını söylemek gerekir ki Batı Avrupa’da yaşanan - sözü edilen- süreçler neticesinde ücret, kâr ve kiralalar artarken, para ve mal/sermaye birikimi fazla olduğu için faizler artmamıştır. Buna mukabil Osmanlı’da ücretler düşük olduğu gibi, sermaye birikimi son derece az olduğu için faiz de çok yüksek olmuştur.

Kredi demek borçlanabilmek demektir, yukarıda da ifade edildiği gibi, burada sözü edilen şey, yoksulun, garibanın, ihtiyaç sahibinin borçlanması ya da borçlandırılmak suretiyle sömürülmesi değil, tüccar ya da sanayici iş adamlarının, hatta gerektiğinde ülkelerin borçlanabilmeleridir. Sadece iş ya da yatırım yapabilmek için değil, savaşa girebilmek için dahi borçlanabilme miktarı ya da derecesi hayati önem arz eder. Savaş için gerekli kaynağı bulmakta zorlanan bir ülke, sahip olduğu finans kurumları sayesinde kendi öz varlığının yahut bütçesinin 8-10 katı borçlanabilen bir ülke karşısında baştan dezavantajlı durumdadır. Nitekim gelişmiş kapitalist-emperyalist ülkeler karşısında Osmanlı’yı zorlayan şeylerden biri de bu olmuştur.

Sonuç olarak, belirleyici olan süreç ve süreç içinde vaziyete hâkim olan bütüncül sistemdir. Dolayısıyla oyunu kuralına göre oynamak, gelişmeye ayak uydurmak gerekmektedir. Gelişmeleri dikkate almama ve sistemin dışında hareket etme eğiliminin birbirine bağlı başlıca iki sonucu, geri kalmak ve izole olmaktır.

III. BÖLÜM

MÜSLÜMAN DÜNYANIN HANDİKAPLARI – BATI UYGARLIĞININ AVANTAJLARI / HANDİKABA DÖNÜŞEN AVANTAJLAR – AVANTAJA DÖNÜŞEN HANDİKAPLAR

III. I. Müslüman Dünyanın Handikapları – Kültür ve Coğrafya

Müslüman dünyanın bugün neden geri kalmış olduğuyula ilgili -daha önce söylediklerimize ilaveten- bir dizi daha analiz ve tespit yapmak gerekmektedir. Müslüman dünya neyi miras almıştır ve bu miras nelere yol açmıştır? Arada coğrafyadan da bahsedecek olmakla birlikte öncelikle kültür meselesi üzerinde duracak ve bu açıdan tarihte Hristiyan dünya ile Müslüman dünyayı mukayese edeceğim.

BATI UYGARLIğI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

Batı uygarlığına hücum ederken genellikle Orta Çağ argümanını kullanırız ve onu “karanlık” olarak nitelendiririz ki bu kısmen doğrudur, ancak bu yaklaşım, günümüz dünyasındaki durum açısından hiçbir anlam ifade etmemekle birlikte gerçeği de bütünüyle yansıtmaz. Avrupa’nın karanlık Orta Çağ’ı, Rönesans’ın temellerinin atıldığı bir Orta Çağ’dır aynı zamanda. Çağlar araba bagajını açıp kapattığımız gibi birdenbire açılıp kapanmazlar, söz konusu gelişmeler belli süreçler içinde gerçekleşir, her dönüm noktasının öncesi ve sonrası vardır. Aynı şekilde uygarlıklar da bir gecede kurulmazlar. Örneğın İslam uygarlığı Hz. Peygamber’e gelen ilk vahiyle başlamış değildir, zamanla onun üzerine inşa edilen yaşam biçimi, üretim-mülkiyet ilişkileri, şehirleşme, sosyal düzen, ilim, fikir, sanat gibi unsurlar, maddi-manevi bütün değerler bir araya gelerek İslam uygarlığını oluştururlar. Dolayısıyla İslam uygarlığının başlangıcı için verilebilecek tarih 8. yüzyıldır.

İslam, başlangıç itibariyle hiç tartışmasız Arap’tır. Hz. Peygamber Arap toplumuna mensuptur, Kur’an da doğal olarak Arapça nazil olmuştur, Kur’an’ın ilk hitap ettiği toplum, İslam’ın şekillendiği ilk kültürel ortam Arap kimliği taşıır. İslam, bir gecede bomboş bir alanda yoktan var olmuş, her şeyden bağımsız zuhur etmiş bir din değildir, hiçbir din bu şekilde zuhur etmemiştir, her dinin tarihi ve sosyo-kültürel bir arka planı vardır. Hz. Peygamber de bir gece ansızın gökten inmiş ya da hudâyinâbit ortaya çıkmış değildir, içinde doğup büyüdüğü toplumun, kendi döneminin tarihsel koşullarının ürünüdür. Böyle olmakla birlikte mümtaz ve örnek bir şahsiyettir, toplumunun fersah fersah önündedir.

Hristiyanlık da başlangıçta aynı durumdadır, Orta Doğuludur, ancak o, karşısında güçlü bir imparatorluk bulmuş, kısa sürede Roma’yı mesken tutmuş, farklı bir coğrafyada farklı bir kültürle harmanlanmış, M.S. 379 yılında da imparatorluğun resmi dini haline gelmiştir. Romalılaşan Hristiyanlık -ki buna mukabil

Roma da Hristiyanlaşmıştır- bu kültürel sentezin taşıyıcısı olmuştur. Roma'nın, Antik Yunan'ın kültürünü özümsemişliğini de özellikle belirtmek gerekir. Böylece Hristiyanlık Orta Doğu-Sami kültürünün dışına çıkabilmiştir.

Mekke'nin coğrafi konumu itibariyle güneyde yaşayan, kuzeyde Doğu Roma ile Sasani imparatorlukları arasında cereyan eden amansız mücadelenin dışında kalan Araplar, bu imparatorlukların işgaline uğrayıp doğrudan onların boyundurukları altına girmedikleri için kültürel açıdan saflıklarını önemli ölçüde korumuşlardır. Çölle kaplı Arap coğrafyasında göçebelik de önemli bir yer tutmaktadır (bedeviler/bâdiye Arapları). Bunların hâkimiyet altına alınmaları ve yerleşik kılınmaları zor olduğu gibi -ki nitekim Hz. Peygamber'in vefatından sonra bazıları hemen isyan etmişlerdir- bedevi Arap kültürü de işin içine dâhil olmuştur. Orta Asya'da da görülen göçebelik sorunu, Küçük Asya'da Osmanlı'yı da zorlamıştır.

Hristiyanlık kendi imparatorluğunu kurmamış, bir başka imparatorluğun içinde büyümüş, uzun bir mücadele sonunda onunla uzlaşmış, birliğini sağlamış, ona ruh ve yön vermiştir. Kendisi dönüştüğü gibi içinde büyüdüğü, daha sonra resmi dini haline geldiği imparatorluğu da belli başlı noktalarda dönüştürmüştür, etkileşim karşılıklıdır. İslam ise -ilkın Arapların eliyle- kendi imparatorluğunu kurmuş, Hristiyanlık gibi kültürel bir sentezin taşıyıcılığını yapmamış, gittiği yerlere doğrudan Arap kültürünü taşımıştır. Hristiyanlık, uzak coğrafyalara Hz. İsa'nın dili olan Arami dilinde yayılmadığı gibi, zaman içinde Latince ile de yolu ayrılmış, birçok millet dini metinleri kendi diline çevirmiştir. Buna mukabil Arapça -ki günümüzde Arap dili ve alfabesi hâlâ "kutsal" muamelesi görmektedir- Emevi Halifesi Abdülmelik ile birlikte imparatorluğun resmi dili olmuştur. İslam, her ne kadar tarihi süreç içinde -kaçınılmaz bir biçimde ve doğal olarak- İrânlılaşacak,

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

Türkleşecek ya da Malaylaşacak olsa dahi kendini dayatan Arap kültürünün güçlü etkisi daima sürmüş, İslam'a giren bütün milletlere derinden nüfuz etmiştir.

İlk ortaya çıktığı coğrafyanın kültürünün daimi taşıyıcısı olmayan, Antik Yunan'ı özümsemiş Roma ile sentezlenen Hristiyanlık karşısında Orta Doğu'da ilkin Arap kültürü içinde şekillenen, Beyne'n-nehreyn'de ilk Sümer şehir devletlerinden başlayarak gelişen Orta Doğu-Sami kültürünün mirasçısı olan İslam dezavantajlı durumdadır. Orta Doğu kültüründe her şeye "yukarıdan" karar verilirken -ki Hammurabi de kanunu yukarıdan almıştır-, Antik Yunan'da problemler akıl yoluyla çözülmektedir, zira Antik Yunan'ın vahye dayalı, günlük ya da sosyal hayatı düzenleyen bir dini yoktur. Kültürdeki bu nüve farkı daha sonra -Kilise'nin tüm karşı çabalarına rağmen- kendini gösterecek ve Hristiyan Avrupa'yı bambaşka bir noktaya taşıırken, Müslüman dünyanın kendi yeniden doğuşunu gerçekleştirmesine de engel olacaktır.

Hristiyanlık, uzun süre dünyaya hükmeden bir imparatorluğun mirasını, sosyal, siyasi ve askeri tecrübesini, dolayısıyla kurumlarını devralırken, İslam kendi tecrübesini geliştirmekte, bu da temelde Arap kültürü ve siyasi aklı çerçevesinde olmaktadır ki handikaptır. İslam, tarih bakımından da dezavantajlıdır, tarih sahnesine geç çıkmıştır. Küçük Asya'yı ele geçiren ve Balkanlar'a yayılan Türkler İstanbul'u fethederken, macerasına İslam'dan altı yüz küsur yıl önce başlayan Hristiyanlığın hâkim olduğu Avrupa'da Rönesans'ın temelleri atılmakta, başlangıçta imanı akılla kavramaya çalışan, 13. yüzyılda zirvesine ulaşan, ancak daha sonra cehalete geri dönüşü temsil eden Orta Çağ skolastisizmi yerini hümanizme terk etmektedir. Bir müddet sonra teoloji üstünlüğü felsefeye kaptıracaktır. Müslüman dünyada ise

tartışma aklın aleyhine sonuçlanmış, biçim öze, lafız mânâ ve maksada galebe çalmıştır.

Osmanlı, Müslüman dünyanın büyük bölümünü bir arada tutmayı ve Batı karşısında uzun süre set oluşturmayı başarmışsa da birtakım önemli eksiklikleri vardır. Bürokratik ve askerî açıdan son derece güçlü olmasına karşın -örneğin- filozof yetiştirmemiştir, böyle bir bakış açısı ya da yaklaşım tarzı yoktur. Halifeliğin Osmanlı'ya geçmesiyle birlikte Mısır'dan transfer edilen Eş'arilik de ayrıca olumsuz etki yaratmıştır. İlaveten, Osmanlı bir kara imparatorluğudur, denizci değildir, Akdeniz'i kaybetmeye başladığı andan itibaren -ki öte yandan coğrafi keşiflerle birlikte ticaret yollarının da dışında kalacaktır- üstünlüğünü yitirmeye başlamıştır.

Bu noktada Müslüman dünyanın üzerine kurulu olduğu ya da yayıldığı coğrafya itibariyle sorunlu olduğunu da belirtmek gerekir. Kısaca izah edecek olursak, kara bakımından İslam coğrafyası çöldür, sadece ilk ortaya çıktığı coğrafya itibariyle değil genel olarak. Çöller, bu geniş, çok parçalı coğrafyada insan nüfusu bakımından zengin olan bölgelerin arasında büyük boşluklar oluşturmaktadır. Dolayısıyla İslam coğrafyası, küçük olan Kıta Avrupa'sı gibi bir toprak bütünlüğünden yoksundur, vaziyeti kurtaran yollar olmuştur. Müslüman dünyanın en büyük avantajı -merkezi itibariyle- üç kıtanın kesiştiği coğrafyada geçiş yolları üzerinde bulunmasıdır. Ancak bu avantaj, Ümit Burnu'nun dolaşılmasıyla birlikte ortadan kalkacak, Müslüman dünya arkadan kuşatılacaktır. Müslümanlar, Hint Okyanusu üzerinden ucuza getirdikleri kârlı bir ticaret yapıyor olsalar da onları besleyen daha çok Akdeniz olmuştur, buradaki mücadele kaybedildiğinde durum tersine dönecektir. Coğrafya konusunda Fransız tarihçi Fernand Braudel'in *Uygurlukların Grameri* adlı eserine bakılabilir.(1) Braudel'e göre İslam coğrafyası her şeye rağmen istikrarlı bir coğrafyadır, ancak ben aynı fikirde değilim.

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

Müslüman dünyanın bilim ve felsefe alanında büyük başarılar imza attığı altın çağı 9. yüzyıldan 13. yüzyıla kadardır. Bu altın çağın mimarı, Antik Yunan'ın mirasına kucak açan Orta Asya-Bağdat-Endülüs-Sicilya hattıdır. Bu tarihten sonra da -örneğin İbn-i Haldun gibi- önemli isimler ortaya çıkacaktır, ancak bunlar gidişata etki etmeyecektir, zira artık başka bir yola girilmiştir ve bunun acı sonuçları 16. yüzyıldan itibaren kesin olarak görülmeye başlanacaktır. Endülüs 15. yüzyılın sonunda zaten tarih olmuştur. Osmanlı'nın muhteşem yüzyılı da aslında işlerin tersine dönmeye başladığı, ileride yaşanacak felaketlerin temellerinin atıldığı yüzyıldır.

Sonuç olarak, İslam'ın mesajı Orta Doğu-Sami-Arap kültürünün kurbanı olmuş, İslam dininin bu şekilde yayıldığı -İslam coğrafyası olarak adlandırılan- coğrafya da bundan nasibini ziyadesiyle almıştır. Müslüman dünya zannedildiği gibi İslam kültürü etrafında örgütlenmemiştir, Arap kültürü etrafında örgütlenmiştir. İslam kültürü olarak sunulan bu kültür de yine zannedildiği gibi modern kültüre doğru evrilmemektedir. Batı, üretim-mülkiyet ilişkilerini değiştirerek yeni ve ileri bir kültür yaratırken, Müslüman dünya kendini aşmayı başaramamış, geleneksel Orta Doğu-Sami-Arap tarım toplumu kültürünün üzerine kapanmıştır. Günümüzde Arap kültürü, hâlâ İslam olarak sunulmakta ve öyle de algılanmaktadır.

Şunu söylemek mümkün görünmektedir: Hristiyanlığın handikapları Batı uygarlığı için avantaj, İslam'ın avantajları olarak görülen şeyler ise Müslüman dünya için handikaba dönüşmüştür. İslam, Hristiyanlık gibi Antik Yunan ve Roma kültürü içinde yoğrulmuş, kim bilir belki de tarihin seyri muhteşem olurdu.

Ancak hiçbir şey için geç kalınmış değildir, zira yaşıyoruz ve tarih de devam etmektedir. Bir yeniden doğuş mümkündür,

bunun için farklı bir hareket noktasına, farklı bir bakış açısına, farklı bir senteze ihtiyaç vardır. Elimizdeki malzeme ve tarihi tecrübe buna müsaittir, bunları kullanacak akla sahip olmak gerekmektedir. Üç konuda köklü bir değişime ihtiyaç vardır ki bunlar birbirine bağlıdır: Üretim-mülkiyet ilişkileri, kültür ve din telakkisi. Tarihi, ilmi-felsefi, kültürel miras bakımından Orta Asya-Bağdat-Endülüs-Sicilya hattı takip edilmelidir. Yüzü ileriye dönük en uygun sentez ancak bu hattın geriye bıraktığı mirastan çıkarılabilir.

III. II. Batı Uygarlığının Önemli Avantajı: Coğrafya – Kara ve Deniz

Aslında bu bölüm daha önce kitap tanıtımı olarak kaleme alınmış ve yayınlanmıştı, ancak konuyla yakından ilişkili olduğu için kitap tanıtımı formatından çıkarılarak, birtakım ekleme ve çıkarmalar yapılmak suretiyle yeniden düzenlenmesi gerekti.

Braudel, Avrupa'yı coğrafi açıdan Asya'nın bir yarımadası, Asya'nın küçük bir burnu olarak tanımlamaktadır. Avrupa, hem doğu yönünde giderek genişleyen kıtasal bir mekânla hem de bütün yönlerde dünyanın yedi denizleriyle bağlantılıdır. Fransız tarihçi devamında şunu söylemektedir: “Avrupa, esaslı bir parçası itibariyle tekneler, gemi konvoyları, tuzlu suların muazzam mekânlarındaki zaferler demektir”.(2) Bugün küresel güç olan ABD de coğrafi konumu itibariyle her yandan büyük denizlere açılma imkânına sahip kıtasal bir adadır.

20. yüzyılın en önemli siyasi düşünürlerinden birisi olan ve ortaya attığı fikirlerle birçok düşünür ve siyaset kuramcısını etkileyen Alman hukuk profesörü ve siyaset kuramcısı Carl Schmitt, *Kara ve Deniz* adlı eserinde -adı üzerinde- kara ve deniz üzerinden kısa bir tarih felsefesi ortaya koymakta ve dünya tarihini deniz

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

güçlerinin kara güçleriyle ve kara güçlerinin deniz güçleriyle mücadelesi eksenine oturtmaktadır. Schmitt, Alman coğrafya filozofu Ernst Kapp'ın, *Mukayeseli Umumi Coğrafya* adlı eserinde imparatorlukların, dolayısıyla tarihin üç gelişme aşamasını şu şekilde belirlediğini aktarmaktadır:

1- Nehir Evresi (Nehir kültürü/Fırat-Dicle arası ve Nil kıyısı medeniyetleri)

2- İç Deniz Evresi (Akdeniz Çanağı kültürü/Grek-Roma antikitesi ve Akdeniz Orta Çağı)

3- Okyanus Evresi (Okyanus kültürü/okyanusa hükmedenin dünyaya hükmettiği evre)(3)

Tarih ve coğrafya – karaya karşı deniz! Bu, Batı uygarlığı ile Müslüman dünyanın mücadelesinin de ifadesidir aynı zamanda. İlk evrede henüz İslam ortada yoktu, dolayısıyla Müslüman dünya sadece ikinci gelişme evresinde vardır, üçüncüsünde yoktur.

Tarihte denizcilerin kazandığını söyleyebiliriz. Müslüman dünya, gelişmenin üçüncü evresinde yoktur, zira 15. yüzyılın sonlarından itibaren Akdeniz üzerinden vaziyete hâkim olma devri sona ermiş, coğrafi keşiflerle birlikte mücadele okyanuslara taşınmıştır. Osmanlı bir deniz imparatorluğu ya da denizci imparatorluk değildir. İnebahtı (Lepanto) Osmanlı için sonun başlangıcı olmuş, yenilmezlik efsanesi sona ermiştir. Bu noktada “Türkler de denizci, üç tarafımız denizlerle çevrili” vb. söylem ya da yaklaşımların sağlıklı olmadığını özellikle belirtmek gerekir. Dünyanın dörtte üçü su ile kaplıdır, Türkler, Araplar ve Farslar denizci uluslar değildir, bu bağlamda dünya tarihinde kara kültürünün yolu 16. yüzyıla kadardır.

Orta Çağ'da Deniz Cumhuriyetleri ya da Denizci Cumhuriyetler (Repubbliche Marinare) ile İtalyanlar Akdeniz'de başı çekiyorlardı. İspanya, Portekiz, Hollanda, Büyük Britanya, bunlar denizcidir. İlk başta Fransa da bu kategoriye dâhildi, ancak aşağıda görüleceği gibi bu şansını yitirmiştir. İlaveten, Fransızlar, 19. yüzyılın başında Büyük Britanya ile deniz üzerinde çekişmiş ve Trafalgar'da kaybetmişlerdir.

Schmitt'in aktardığı bilgilere göre, 19. yüzyılın sonlarında İngiltere ile Rusya arasındaki gerilim, balina ile ayının mücadelesi olarak tasvir edilmiştir. Kabalistler, Orta Çağ'da dünya tarihini kudretli balina Leviathan ile bir boğa ya da fil olarak tasavvur edilen kuvvetli kara hayvanı Behemoth arasındaki mücadele olarak açıklamışlardır. Behemoth dişleriyle Leviathan'ı parçalamaya çalışırken, Leviathan da yiyip nefes alamaması için yüzgeçleriyle Behemoth'un ağzını ve burnu kapatmaktadır. Bir kara gücünün onu aç bırakmak üzere karaya gidişleri kesen bir deniz gücü tarafından abluka altına alınışı...(4)

Balina için ayrı bir başlık açmak gerekmektedir, zira bu hayvan -at ile birlikte- tarihin seyrini değiştirmiştir. Schmitt, Fransız tarihçi Jules Michelet'den şunları aktarmaktadır: *“Kim okyanusun bölge ve yollarını keşfetti? Tek kelimeyle: Kim yerküreyi keşfetti? (...) Balina olmasaydı avcılar her daim sahile tutunup kalacaklardı. Balina onları okyanuslara çekti ve sahilten bağımsızlaştırdı. Balina vasıtasıyla deniz akıntıları keşfedildi ve kuzeydeki geçit bulundu. Balina bize yol gösterdi”*.(5)

Eski bir İngiliz kehanetinde şöyle denmektedir: Aslanın çocukları, denizin balıklarına dönüşecek!(6) İngilizlerin okyanustaki denizcilik performansı nispeten geç ve yavaş başlamış, İngiliz denizcileri ancak 1570 yılından sonra Ekvator üzerinden güneye doğru ilerlemişlerdir. İngiliz korsanlarının okyanus ve Amerika

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

seyrindeki büyük ilerleme ilk kez 16. yüzyılın üçüncü çeyreğinde başlamıştır.(7) Peki, nasıl oldu da Schmitt'in ifadesiyle koyun çobanı olan bir halk, 16-17. yüzyıllarda denizin çocuklarına dönüştü?

Cromwell, 1655 yılında Jamaika'ya el koymuş ve böylece İngiltere'nin okyanuslarla ilgili politik istikameti belli olmuştur. Portekiz ve İspanya deniz üzerindeki hâkimiyeti ve bağlantı hatlarını kaybetmişlerdir. Diğer yandan Hollanda da -Schmitt'in ifadesiyle- 1700 civarında kuvvetlice yere inmiştir. Büyük deniz kuvvetlerine sahip Fransa, Protestanlığa karşı Katoliklikte karar kılınca aslında deniz aleyhinde ve kara lehinde karar vermiş oluyordu, zira IV. Henry'nin Katolikliğe geçişi ve St. Bartholomeus Gecesi (Protestan kıyımı) ile birlikte Huguenotlarla bağlantılı büyük denize taşma bölgesini tutamamış, 1672 yılında Ticaret ve Denizcilik Bakanı Colbert'in azledilmesinden sonra kara lehindeki kararlılık artık geri dönülmez bir hal almıştır. Almanya ise mezhep savaşlarında ve o dönemin imparatorluğunun siyasi sefaletinde kaybolup gitmiş, böylece İngiltere, Avrupa halklarının büyük ilerlemesinin cihanşümül mirasçısı olmuştur.(8)

Sömürgeler denizler vasıtasıyla elde edilmiş, bu sayede Büyük Britanya, üzerinde güneş batmayan imparatorluk olmuştur. Coğrafi keşiflerle birlikte Akdeniz'de savaş gemisi yüzdürmek, korsanlık faaliyetleri yürütmek ve ticaret yapmak denizcilik olmaktan çıkmış, 15. yüzyılın sonlarından itibaren denizcilik, okyanuslarda bayrak göstermekle eş anlamlı hale gelmiştir. Kaldı ki -daha önce de ifade ettiğim gibi- Osmanlı, Akdeniz'deki mücadeleyi kaybetmiştir.

Denize hükmeden dünyaya hükmeder. Schmitt, Sir Walter Raleigh'den şunları aktarmaktadır: *“Denize hükmeden dünya ticaretine de hükmeder. Dünya ticaretine hükmeden ise dünyanın*

bütün hazinelerine ve aslında dünyanın kendisine sahip olur” ya da “Bütün ticaret dünya ticaretidir, bütün dünya ticareti ise deniz ticaretidir”.(9) Schmitt’e göre, hürriyet sloganları, İngiliz deniz ve dünya hâkimiyetinin doruk noktası buraya bağlanmaktadır.(10)

Sonra uçakla birlikte üçüncü unsur olarak hava devreye girmiştir. Havaya hükmetmek için motor gücüne ihtiyaç duyulduğu için dördüncü unsur olarak ateş de insan faaliyetinin yeni unsuru olarak nitelendirilebilir. Antik bir öğretiye göre bütün insanlık tarihi bu dört unsur içinden geçen bir yolculuktan ibarettir: Toprak, su, hava ve ateş.(11) Ancak neticede hâkimiyet tesis etmek için -kara ya da deniz- neticede yere inmek gerektiği için, deniz hâkimiyeti günümüzde de önemini korumaktadır. Konuyla ilgili olarak bu kitabın *Ne Yapmalı?* adlı 4. Bölümünde *Kapitalist-Emperyalist Türkiye* başlığı altında deniz ticaretiyle ilgili verilen bilgilere bakılabilir.

III. III. Teslis ve Tevhid – İki Farklı Metafizik Zemin, İki Farklı Monarşi

Üretim-mülkiyet ilişkilerinin belirleyiciliğinin yanı sıra metafizik zemin, kültür ve siyasi düzen farklılıklarının, Müslüman dünya ile Batı uygarlığının tarih içindeki geleceklerini etkilediğini söylersek yanlış yapmış olmayız. Öncelikle şunu söylemek gerekir ki inanç sistemleri olarak muharref Hristiyanlığın teslisi ile korunmuş ve kemâle ermiş İslam’ın tevhidini karşılaştıracak olursak, Hristiyanlığın (teslisin) elle tutulur yanı yoktur, buna mukabil İslam (tevhid) ileri, akla yatkın ve tutarlıdır.

Tarih içinde teslis farklı biçimlerde anlaşılmış ve yorumlanmış, akli bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Örnek vermek gerekirse, Karen Armstrong, *Tanrı'nın Tarihi* adlı eserinde,

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

Nyssa'lı Gregorios'un *Alabius'a: Üç Tanrı Olmadığı Hakkında* adlı mektubunda bu konudaki öğretisini özetlediğini söyleyerek, şunları aktarmaktadır: *“İnsan Tanrı'nın kendisini üçe böldüğünü düşünmemelidir, bu tuhaf ve gerçekten zındıkça bir düşüncedir. Tanrı dünyada görünmek istediğinde kendisini bu üç tezahüründe bütün olarak ve tamamıyla ifade etmiştir. Yani Teslis bize 'Tanrı'dan yaratılışa giden her işlem'deki örüntü hakkında fikir verir. (...) Üç kişi tanrısal dünyada yan yana durmamaktadır. Onları (Baba, Oğul ve Kutsal Ruh), bir kişinin kafasındaki üç farklı bilgi alanına benzetebiliriz. Felsefe tüptan farklı olabilir ama bilinçte farklı bir yer işgal etmez. Farklı bilimler birbirlerini kaplarlar, bütün zihni doldururlar ama gene de farklı kalırlar”.*(12)

Ancak -tezahür, bilgi alanı vs.- her ne olursa olsun, her ne şekilde yorumlanırsa yorumlansın, neticede teslis doktrini -adı üzerinde- bir üçlemeden oluşmakta, haliyle üçlü -bir diğer ifadeyle çoklu- bir algı yaratmaktadır. Tevhid ise -yine adı üzerinde- birlik öğretisidir, algılanma biçimi ve dış dünyada uygulamaya yansımaları, hiçbir alanda, hiçbir şekilde bölünme, ayrılık vs. kabul etmeyen tekçi bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu iki dini doktrin, iki farklı dünyada, metafizik zeminleri birbirinden farklı olan iki ayrı kültür ve medeniyet havzasında yaşayan, varoluş tarzları birbirlerinden farklı olan insanların zihinlerinde köklü bir biçimde yer etmiştir. Teslis sosyal, siyasi, ekonomik, hukuki alanları birbirinden ayırmaya müsait iken, tevhid -algılanma biçimi ve bunun uygulamaya yansımaları itibarıyla- buna imkân tanımamıştır, birbirinden bağımsız ya da özerk alanlar yoktur, bunların hepsi birdir. Yani genel olarak bu şekilde algılanmıştır. Tevhid bunu gerektirmekte midir ya da İslam böyle bir şey söylemekte midir yahut söylediği şey böyle mi anlaşılmalıdır? Bunu burada tartışmaya lüzum yoktur, zira burada söz konusu olan dini referans vermek, meseleye ilişkin dini bir izah ya da yorum getirmek yahut bir

uyarlama çabası içine girmek değil tarih içinde meselenin gelişimini yahut vakıanın kendisini, vaziyete hâkim olan algıyı ortaya koymaktır.

M.S. 476'da Batı Roma'nın yıkılışının akabinde başlayan feodal dönemde, kralların yanında büyük toprakları ve kendi tebaaları olan, kendi toprakları ve bu topraklar üzerinde yaşayan insanlar üzerinde tasarrufta bulunma hakkına sahip senyörler bulunuyordu. Bu düzende Kral, eşitler arasında birinciydi (primus inter pares). Dolayısıyla kralların bütün bir ülke üzerinde mutlak tasarrufta bulunma yetkileri ya da hakları yoktu, senyörlerin hüküm sürdüğü topraklara karışamazlar, ancak kendi hükümlerlikleri altındaki topraklar ve bu topraklar üzerinde yaşayan insanlar üzerinde tasarrufta bulunabilirlerdi. Savaş söz konusu olduğunda ise senyörlerin üzerinde karar verme yetkisine sahiptiler. Dolayısıyla burada çoklu ya da parçalı bir yapı söz konusudur. Müslüman dünyada da kısımlara ayrılmakla birlikte -ki örneğin Osmanlı'da arazi, Arâzî-i Memlûke, Arâzî-i Mîriyye, Arâzî-i Mevkûfe, Arâzî-i Metrûke ve Arâzî-i Mevât olmak üzere beş kısma ayrılıyordu-, neticede toprak mülkiyet konusudur, ancak bu düzende Sultan'ın/Padişah'ın yanında onu eşitler arasında birinci konumuna indiren, bölünmüş ya da parçalı bir düzen yoktur.

Machiavelli, *Prens*'inde, Fransa Kralı ile Türk Sultanı'nın yönetim tarzını, bir diğer ifadeyle iki monarşiyi karşılaştırır: "*Bütün Türk monarşisi tek bir baş tarafından yönetilir; ötekiler onun kullarıdır. Krallığını sancaklara bölmüştür ve oralara keyfince yöneticiler atar, isterse yerlerini değiştirir, isterse görevden alır. Fransa Kralı ise tersine çok eski soydan gelme ve her biri kendi tebaasınca sevilip sayılan bir yığın büyük derebeyi arasında yaşar. Derebeylerinin her birinin soydan gelme ayrıcalıkları vardır ki Kral başına dert açmadan bunlara dokunamaz*".(13) Bunun ardından yerinde bir tespit yapar, ona göre, Fransa Kralı'nın ülkesini ele

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

geçirmek kolay, ancak elde tutmak zordur; Türk'ün ülkesini ise ele geçirmek zor, ancak -ele geçirildiğinde ise- elde tutmak kolaydır. Bunun sebeplerini de ilgili bölümde ayrıntılı olarak açıklar.(14)

Nereye geliyoruz? Türkiye'de parlamenter rejimin ve kuvvetler ayrılığının bir türlü oturtulamaması metafizik zemin başta olmak üzere tarihten devralınan mirasla ilgilidir. Üretim-mülkiyet ilişkileri de değişmediği için ileriye yönelik hiçbir değişim tutmaz, en ufak bir boşlukta eski rejim sevdası hortlar. Teslis (Baba, Oğul, Kutsal Ruh) yasama-yürütme-yargıyı çağırıştırır, zihinsel olarak bu ayrıma müsaittir. Avrupa'da tarih içindeki toprak düzeni ve monarşi tarzı da parlamentarizme ve kuvvetler ayrılığına geçişi her şeyden önce zihinsel açıdan kolaylaştırmıştır. İster dindar olsun ister olmasın bu coğrafyanın insanı ise tarihi, sosyal, kültürel, siyasi miras ve zihinsel yapı itibarıyla -genel olarak- tekçidir, monolitik (tek parça) bir yapı arar, her kafadan ayrı ses çıksın istemez -ne yazık ki meseleyi böyle algılamaktadır-, tekçi bir yapı içinde kendini daha rahat ve güvende hisseder, her şeyden önce kafa konforu yerinde olur. Türkiye'de -daha genel çerçevede Müslüman dünyada- bu ayrımı oturtabilmek için köklü bir zihniyet devrimine ihtiyaç vardır.

Yaşadığımız coğrafyada haklar alınmaz, yukarıdan verilir, devletlular nasıl tensip buyurlarsa her şey öyle olur, milliyetçi olmak gerekiyorsa onu "Devlet Baba" yapar, komünizm gelecekte onu da "Devlet Baba" getirir. Günümüzde de millet ile "Devlet Baba" arasında karşılıklı devam eden bu anlayışın kökenleri gerek tarih içinde gerekse zihinsel olarak çok eskilere uzanır. Islahat ve modernleşme süreçlerinde -aydın/münevver sınıf dışında- milletin bir talebi, dolayısıyla dahli yoktur, söz konusu süreçler saray ve asker-sivil bürokratik elit eliyle yürütülmüş, görüş farklılıkları söz konusu olduğunda taraflar çatışmışlardır. Cumhuriyet döneminde yapılanlar da -ki başlangıçta birçok şey başarılıdır- aynı şekilde devlet eliyle yukarıdan aşağıya yapılmıştır. Başka türlü yapılması da

mümkün olamazdı, zira tarihi, sosyal, kültürel, siyasi miras ve zihinsel yapı ancak buna müsait olduğu gibi bekleyecek zaman da yoktu.

Sonuç olarak, Müslüman dünyanın ileri, akla yatkın, tutarlı inanç sisteminin, algı biçimi ve uygulamaya yansımaları itibarıyla süreç içinde handikaba dönüştüğü, buna mukabil muharref Hristiyanlığın ancak iki bin yıllık komedi olarak nitelendirilebilecek teolojik zemininin süreç içinde Batı için avantaj teşkil eder hale geldiği söylenebilir. Aynı şekilde iki farklı toprak düzeni, iki farklı monarşi tarzının da bir noktadan sonra Müslüman dünyada handikaba yol açtığı, Batı'da ise avantaj teşkil eder hale geldiği açıktır. Batı'da süreç ileriye doğru işlerken, Müslüman dünya sabit kalmış, hal böyle olunca sürecin ileriye doğru işlediği bir dünya karşısında ister istemez -otomatikman- geriye düşmüştür. Ne yazık ki günümüzde de aynı anlayış varlığını sürdürmektedir, bir geriye gidiş söz konusudur ve bu yüzden güç bela elde edilen kazanımlar kaybedilmektedir.

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

IV. BÖLÜM

NE YAPMALI?

IV. I. Eğitim-Kültür-Entelektüel Birikim

Günümüz Türkiye'si kültürel ve entelektüel açıdan perişandır. Türk toplumu, büyük ölçüde kültürsüz bir toplum haline getirilmiş, entelektüel açıdan da felç edilmiştir. Türkiye kültürlü, entelektüel birikime sahip insan yetiştirememektedir. Türkiye'de milli eğitim bir mittir, ilk ve orta öğretim kurumları taze zihinleri köreltirken, her yere açılan aile çadırı üniversiteler gençlere kültür aşılamağı gibi ne entelektüel birikim ne de uzmanlık kazandırmakta, işsizler ordusu yetiştirmektedir. Rasyonel temele ve eleştirel bakış açısına dayalı bir eğitim sistemi yoktur. Orta Çağ Avrupa'sının eğitim-öğretim modelinin dahi günümüz Türkiye'sinin eğitim-öğretim modelinden daha iyi olduğu

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

söylenbilir. Türkiye’de öğrenciler bugün bazı temel becerileri dahi yerine getirememektedir. Ülkemiz okuma, matematik ve fen bilimlerinde (bu alanların tamamında) OECD ortalamasının altındadır.(1) 8. Sınıf öğrencilerinin yüzde 16’sı dört işlem yapamamaktadır.(2)

Kültürle kastedilen nedir? Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin; bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü; muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi; bireyin kazandığı bilgi.(3) Türkiye kelimenin ifade ettiği her anlamda kültürsüzleş(tiril)miştir. Maddi-manevi değerler bağlamında geçmişin mirası tüketilmiştir, deyim yerindeyse söz konusu değerlerin üzerinde tepinilmektedir. Tesis edilen irrasyonel eğitim sistemiyle yeni yetişen nesillere “kültür” adı altında özellikle tarihe ilişkin aslı astarı olmayan birtakım hikâyeler anlatılmakta, akıl almaz hurafeler empoze edilmektedir. Fikir ve sanat üretimi olmadığı için kültür ilerlemediği gibi, muhakeme, zevk ve eleştiri kabiliyeti de gelişmemektedir. Toplum bilgisizdir, ne tarihini ne de dinini doğru düzgün bilmektedir. İktidardan beslenen gazeteler, internet siteleri ve TV kanalları ise koro halinde toplu cehalet yayarak, felaketi derinleştirmektedir.

Kitap okuma oranının son derece düşük olduğu Türkiye’de kültürsüzleştirme maksatlı atılan adımların sonucu olarak hurafelerle yüklü şifahi kültür yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Özellikle dindar çevreler ‘kır vaizleri’ olarak nitelendirilebilecek, kırsal kafa yapısına sahip birtakım insanlar eliyle cehalet bataklığında debelenir hale getirilmiştir. “Din kitaplardan öğrenilmez” denilmekte, hatta genel anlamda kitap okumanın

gerekli olmadığı söylenmekte, birtakım kitaplar bazı kişi ve gruplar tarafından “sakıncalı” ilan edilerek damgalanmaktadır. Oysa uygarlık edebi dünyadır, yazılıdır, yazı yoluyla aktarılır. Yazılı edebiyatı olmayanın -ki edebiyat sakın romandan şiirden ibaret sanılmasın- geçmişi olmaz. Size aktarılmayanı bilemezsiniz, geçmişiniz olmayınca da sonradan türedi ve bedevi olursunuz, son derece açıktır. Şifahi kültür kırsala aittir, uygarlık inşa etmek için müsait değildir.

Şu kadarını söylemek gerekir ki vaaz ve birisinin dizinin dibine çöküp din öğrenme devri bittiği gibi, klasik ulema devri de bitmiştir, çağımızın konsepti bu değildir. Çağı kavramış, dünyayı bilen, sorunların farkında olan, felsefenin, bilimin, sanatın, kültürün taşıyıcılığını yapacak, toplumun önünde yol açacak, entelektüel birikime sahip insanlara ihtiyaç vardır. İhtiyaca cevap verecek olan aydın/münevver sınıfıdır, ancak ne yazık ki Türkiye'nin akademisi de intelijansiyası da yoktur. Orta Çağ Avrupa'sında entelektüeller okul hocalarıydı. Bunlar meslekleri düşünmek ve düşüncelerini öğretmek olan kimselerdi.(4) Bu noktada şu soruları sormak gerekmektedir: Bugün Türkiye'de ne konuşulmaktadır, halihazırda entelektüel bir tartışmadan söz edilebilir mi? Türkiye'de -üç beş kişi dışında- akademisyen var mıdır? Türkiye'de 68 üniversite rektörünün uluslararası akademik yayını bulunmamaktadır, 71 rektörün ise araştırmalarına yapılan atıf sayısı sıfırdır (0).(5) Kısacası akademi çökmüştür.

Günümüz dünyasında kitap bambaşka bir alete dönüşmüştür, bir endüstri olmasının yanı sıra başlı başına bir teşhizat, bir savaş aracıdır. Avrupa üniversitelerindeki kitap sayısı ile Türkiye'deki üniversitelerde bulunan kitap sayısı karşılaştırıldığında aradaki fark dudak uçuklatacak cinstendir. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından açıklanan 2018 Yılı İzleme ve Değerlendirme Raporları'na göre, Türkiye'deki 104

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

üniversitede öğrenci başına düşen basılı kitap sayısı 5'in altındadır. 4 üniversitede ise öğrenci başına bir kitap dahi düşmemektedir.(6) Ulusal kütüphaneler açısından da aynı durum söz konusudur. 2016 yılında Kongre Kütüphanesi'nde (Washington) 470 dilde 29 milyondan fazla kitap, 58 milyon el yazması bulunurken 2017 yılında Milli Kütüphane'de (Ankara) 1 milyon 410 bin kitap bulunuyordu. Bu, 9. yüzyılda Beytu'l-Hikme'de (Bağdat) bulunan kitap sayısı ile kıyaslanabilir ancak (1 milyon kitap).

Kültür, eğitim ve aile-çevre yoluyla elde edilir, üretilmediği ve ilerlemediği sürece yozlaşır, geriler. Örneğin Süleymaniye Camii kültürümüzün bir parçasıdır, daha iyisini yapmak, en azından onun ayarında bir eser meydana getirmek gerekir ki kültür devam etsin. Bunun için de eğitim, bilgi, görgü, estetik algı, felsefi birikim -ki her sanat eserinin belli bir felsefi arka planı vardır-, sanatsal beceri ve teknik gerekir. Bugün inşa edilen camilerin hiçbiri sanat eseri vasfı taşımamaktadır. Bu noktada ise şu soruyu sormak gerekir: Türkiye'de mimar, hatta daha genel çerçevede sanatkar var mıdır? Aynı şey fikir eserlerimiz için de geçerlidir, mevcut birikimin üzerine koyarak fikir dünyasını geliştirmek gerekir. Kıyamet-kaos-kriz, mit-gizem-şifre, 21. yüzyıl Türkiye'sinin düşünsel kaynakları ne yazık ki bunlardır.

Kırsal kafa yapısına sahip mafyatik milliyetçiler için ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Bu grup, tarihte sırf vurup kırarak bir yerlere geldiğimizi zannetmektedir. Farkında olmaksızın -gaflet ve cehaletle- söylenmekte olan şey şudur: Bizim tek varlık sebebimiz istila ve yağmadır, yakıp yıkarak geldik! Bu, tam olarak Türk karşıtı propagandaya uygun bir anlayıştır. Milletler tarihe, sanata, kültüre, uygarlığa katkılarıyla büyük millet olurlar. Üzerinde düşünülmesi gereken soru şudur: Bugün biz olmasak, millet olarak tarihten tamamen silinsek dünya ne kaybeder? Hiçbir şey kaybetmez, çünkü bizim bugün tarihe, sanata, kültüre, uygarlığa

kattığımız hiçbir şey yoktur. Bizden öncekilerin bıraktıkları şeyler, ilim, fikir, sanat eserleri zaten durmaktadır, bizden sonra da durur, hatta insanlık onları tepe tepe kullanır.

Günümüz Türkiye'sinde okullar ülkenin çocuklarına nitelik kazandırmadıkları için aile içi eğitime önem vermek gerekmektedir. Kültürün edinilmesi ve gelişmesi için müsait ortam gerekir. Bugün kaç evde kütüphane, müzik aleti, -mutlaka pahalı olması gerekmez- sanat eseri vardır? Bunlar çocukların yetişmesinde belirleyici unsurlardır, kültür böyle oluşur. Bugün dünyayı yönetenler, küresel planlar yapanlar, şöminenin başında oturup, klasik müzik dinler, kaliteli şarap içer, kıymetli kitaplar okur, haritaları incelerler, kendi tasavvurlarını hayata geçirmek üzere işe koyulurlar. Bunlar dünyayı, hayatı, tarihi bilen insanlardır, üstelik tarihte yaşamış hiçbir şeyi unutmazlar. Şömine, şarap, klasik müzik, kitap, harita, bunlar bir yetişme tarzını, bir zihniyeti, bir dünya görüşünü, bir kültürü ifade ederler. Bu ülkenin insanına düşen de kendi yüksek kültürü etrafında, kendi tarzında, kendi insanını yetiştirmesidir. Bu noktada daha önce sorduğum bir soruyu tekrarlamak durumundayım: Örneğin bugün gelenekten, kültürden bahsedip, İtri, Dede Efendi ya da Hacı Arif Bey'in bestelerini dinleyen, geleneksel el sanatlarıyla ya da resim, müzik, tiyatro gibi güzel sanatlarla meşgul olan, Divan şiiri okuyan kişi sayısı kaçtır?

Kitap okuma oranının son derece düşük olmasının yanı sıra günümüz Türkiye'sindeki ağır ekonomik koşullar nedeniyle kitap edinmek de bir mesele haline gelmiştir, kitap pahalıdır. Ancak internet ortamında hemen her kitabın PDF'si bulunabilmektedir, legal ücretsiz e-kitap indirilebilecek siteler dahi bulunmaktadır, bu imkândan istifade etmek gerekir. Bugün her evde iyi kötü bir bilgisayar bulunmakta, ilkokul çocukları dahi bilgisayar kullanmaktadır. Ekonomik imkânsızlık nedeniyle kütüphane

kuramayan aileler bu sayede çocukları için -en azından- dijital kütüphane kurabilirler. Neticede bütün bunlar bilinç meselesidir.

Sonuç olarak, Türkiye, Afganistan olma yolundadır, topyekûn bir eğitim ve kültür seferberliğine ihtiyaç vardır, ancak mevcut şartlarda bu mümkün görünmediği için şimdilik sorumluluk bütünüyle ailelere ve bağımsız aydınlara düşmektedir. Büyük milletler kritik anlarda kendi başlarının çaresine bakabilen milletlerdir, koşullar ne kadar zorlu olursa olsun bazı şeyleri kendimiz yapmak zorundayız.

IV. II. Batı Uygarlığı İçinde

Slogan atmak yerine tarihin ilerleyişini, bir diğer ifadeyle tarihsel süreçleri anlamaya çalışmak, üretim-mülkiyet ilişkilerini, sosyal ve kültürel etkenleri dikkate alarak bir analiz yapmak gerekir. Öncelikle bir harita çıkarmak gerekmektedir, uygarlıkların dayandığı felsefi ve kültürel kaynaklar nelerdir, nasıl doğdular, nasıl yükseldiler, nasıl durakladılar, nasıl gerilediler, tarih sahnesinden nasıl çekildiler, varlıklarını sürdürenler günümüz dünyasında ne durumda, bütün bunları bilmek, anlamak zorundayız. İnsan bilmediği, dahası anlamadığı bir şey hakkında sağlıklı fikir yürütemez, kerameti kendinden menkul “üstünlük” sloganları üretir. Türkiye’de olan da bundan başkası değildir, kırsal kafa yapısına sahip dindar ve milliyetçiler hiç çıkmadıkları kendi küçük dünyalarında birtakım sloganlar üretip, hiç tanımadıkları başka bir dünyaya, görmedikleri insanlara, bilmedikleri şeylere düşmanlık beslemekle meşguller.

Tarihte uygarlıklar birbirleriyle sadece siyasi değil fikri ve kültürel etkileşim içine de girmişlerdir, birbirleriyle savaşmanın yanı sıra ticaret yapmışlar, kültürel olarak birbirlerinden

etkilenmişler, sadece ticaret mallarını değil fikirleri de değiş tokuş etmişlerdir ve bu kaçınılmazdır. Karşılıklı etkileşim içine giren uygarlıklar birbirlerinden kendilerine lazım olan şeyleri almışlardır, kimi zaman olduğu gibi, kimi zaman ise kendilerine uyarlayarak. Bugün tarihte kalmış olan İslam uygarlığından geriye kalan dünyanın durumu içler acısıdır. Türkiye özelinde konuşacak olursak, ülkemiz üretim-mülkiyet ilişkileri bakımından ne tarım ne de sanayi toplumdur, zihniyet ve kültür bakımından ise geleneksel tarım toplumunun kodlarını taşıdığımız şüphe götürmez.

Günümüz dünyasında dine dayalı/din merkezli bir ilerleme modeli mümkün görünmemektedir, böyle bir ilerleme modeli de yoktur zaten. Daha erken bir tarih vermek de mümkün olmakla birlikte özellikle 16. yüzyıldan itibaren hâkim din telakkisinin Müslüman dünyadaki etkisi yıkıcı olmuştur, Müslüman dünya çoğu zaman din ile günü dahi kurtaramamıştır. Sabit -ve aynı zamanda acı- tarihi gerçek şudur ki Müslüman dünya Batı emperyalizminin işgaline yine Batı'dan aldığı teçhizat ve ondan öğrendiği yöntemlerle karşı koymak zorunda kalmıştır. Tarihte kalmış, bugün geçerliliği olmayan eski yöntemlerle günümüzün problemlerini çözmek ya da çağımızın ihtiyaçlarına cevap vermek söz konusu değildir. Bir zihniyet değişikliğine, fikri ve kültürel bir yenilenmeye ihtiyaç olduğu açıktır.

Uygarlık yaratabilmek için belli başlı birtakım unsurlara ihtiyaç vardır, günümüz dünyasında felsefe, bilim-teknik ve sanattan yoksun olup, uygarlıktan söz etmek muhaldir. Müslüman dünyanın bu alanlarda varlık gösteremediği bir gerçek. Uygarlık yaratabilmek için kopyala yapıştır sağlıklı bir yol olmadığı gibi, şanlı tarihe geri dönebilmek için kendi içine kapanmak da sağlıklı bir yol değildir. Felsefi ve kültürel bir dayanak noktası bulmak, geçmişi taklit edip bire bir uygulamayı değil ilkesel hareket etmeyi esas almak ve eldeki malzemeyi günümüz dünyasına uyarlamak gerekmektedir.

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

Önünde sonunda yüzümüzü bir yöne çevirmek zorundayız -ki Orta Doğu'nun bir seçenek olmadığını baştan belirtmek gerekir-, bu, mutlaka yüzümüzü çevirdiğimiz dünyayı bire bir taklit etmemizi gerektirmez, kendi tarzımızda/kendimize özgü bir modernlik mümkün. Dikkat edilmesi gereken iki nokta var. Birincisi, Türkiye, coğrafi konumu ve tarihi itibarıyla zengin bir mirasa sahiptir, bu miras felsefi-kültürel açıdan bize bol malzeme sunmaktadır. Antik Yunan'ın da -Grek kent devletleriyle- dâhil olduğu Anadolu uygarlıkları, Roma (Bizans), Selçuklu ve Osmanlı'yı kapsayan miras, aynı zamanda yararlanılabilecek tarihi ve toplumsal tecrübeler açısından da Türkiye'ye geniş imkân sağlamaktadır. İkincisi, Asya ve Uzak Doğu'da Çin, Hindistan, Japonya gibi ülkeler Batı'nın tekrarlarıdır, zira bunların ideolojileri, rejimleri, üretim biçimi ve teknikleri Batı'dan alınmıştır. Komünist Çin'in felsefi temeli ve ideolojisi (Bilimsel Sosyalizm, Komünizm), İngiliz Milletler Topluluğu'nun üyesi olan Hindistan ile İmparator'un görev ve yetkilerinin tamamen törensel nitelikte olduğu Japonya'nın parlamenter demokrasileri ve bu ülkelerin sanayileri kendi icatları değildir, bunlar Batı'dan ithal edilmiştir. Bu ülkelerden ayrı ele alınması gereken Rusya'nın da uygarlık bağlamında -felsefi-kültürel temel teşkil etmek, siyasi ve ekonomik düzen kurmak bakımından- bize bir katkısının olmayacağı açıktır. İlâveten, tarih boyunca Türkiye'nin yüzü Batı'ya dönük olmuş, deyim yerindeyse Türk nehri batıya doğru akmıştır.

Tarih içinde işe yarayan Orta Asya -ki iki farklı Orta Asya bulunmaktadır-, İran, Hint sentezi günümüz dünyasında uygarlık yaratabilmeye müsait değildir, Batı'ya -Antik Yunan'a- yönelen, Endülüs ve Sicilya üzerinden Batı'yı felsefi-kültürel açıdan da etkileyen -ancak yarıda kesilen- sentez muhteva bakımından geçerliliğini korumaktadır. Orta Asya, İran, Hint sentezi mistik öğeler üzerine kurulu olduğu için modern dünyada handikap

oluşturmaktadır. Buna karşın akla dayalı, Rönesans ve Aydınlanma'ya uzanan sürecin temelini teşkil eden Antik Yunan sentezi -Orta Asya, Bağdat, Endülüs, Sicilya hattı- günümüz dünyasında ilerlememiz için elverişlidir.

Kültürel açıdan da geleneksel tarım toplumunun kültüründen kurtulmak, modern çizgiye doğru bir değişim gerçekleştirmek gerekiyor. Geleneksel tarım toplumunda dinin merkeze alınmasıyla oluşan kültür, günümüz dünyasında sosyal ve siyasi alanda bir dizi felaket olarak geri dönmektedir. Felsefi temel burada belli bir rol oynar, ancak nihayetinde üretim-mülkiyet ilişkileri köklü bir biçimde değişmek zorundadır. İlerlemenin önünde engel teşkil eden din telakkisinin zayıflamaması, bilakis ilk fırsatta bir çıkış yolu bulup güçlenmesi, üretim-mülkiyet ilişkilerinin köklü bir biçimde değişmemesiyle, dolayısıyla sistemin oturmamasıyla yakından alakalıdır. Osmanlı'dan Cumhuriyete uzanan modernlik çabaları da -mesafe katetmekle birlikte- bu nedenle tam olarak başarıya ulaşamamıştır.

Gelinen noktada şehirleşme hızla artarken az gelişmişlik devam etmektedir. Batı, az gelişmişliğe daha "kibar" bir ifade buldu: "Gelişmekte olan ülke(ler)". Üretim-mülkiyet ilişkilerinin köklü bir biçimde değişikliğe uğramaması, bu nedenle modernlik çabalarının tam olarak başarıya ulaşamaması, siyaset alanındaki yozlaşmanın da başlıca sebebidir. Türkiye, İslamcılık ve Neo-Osmanlılık olmak üzere sırtında iki kambur taşımakta, devlet destekli mevcut din telakkisi içeride ve dışarıda sömürüye hizmet etmekte, Türkiye'yi Orta Doğu ülkelerinden daha ileri bir konuma getiren kazanımlar heba edilmektedir.

Kısaca ifade edecek olursak, ağırlık sanayi ve bilgi teknolojileri üretimine verilmelidir, bunu yapacak olan da devlet değil -ki zaten savunma sanayi dışında yapmamaktadır- burjuva sınıftır.

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

Dolayısıyla yüksek kültüre sahip, aydınlanmış, milli burjuva sınıfına ihtiyaç vardır. Meselenin anlaşılması için şöyle bir cümle kurmak mümkün: Türkiye'ye en az 10 tane daha Koç Ailesi gerekmektedir. Eş zamanlı olarak köylü-çiftçi sınıfı da desteklenmeli, ülkeyi beslemek için gereken miktarda tarım üretimi yapılmalıdır (milli modern tarım).

Bütün bunlardan “dinsizleşmek ya da dini toptan kaldırıp atmak gerektiği” sonucunu çıkarmak için kötü niyetli olmak icap eder. Hristiyanlık, günümüz dünyasında din ile neredeyse işi kalmamış olan Batı uygarlığının -Antik Yunan felsefesi ve Roma hukukuyla birlikte- üç temel dayanağından birini oluşturur. Müslüman dünyanın -özelde de Türkiye'nin- dayanacağı temellerden biri hiç tartışmasız İslam olmak zorundadır, ancak İslam'ın kendi içinde yüzü ileriye dönük terkiplere ihtiyaç olduğu da açıktır.

Bir başka önemli nokta da şu ki Batıcı olmakla Batılı olmayı birbirine karıştırmamak gerekir. İlki -bir ajan gibi- Batı namına çalışmak, ikincisi ise rasyonalitesi ve seküler yaklaşımıyla, üretim biçimi ve teknikleri, siyasal kurumları ve işleyişiyle -ki Cumhuriyet başlangıçta bunları sağlamıştı- Batı uygarlığı içinde yer almak anlamına gelmektedir. Batı uygarlığı içinde farklı konseptler bulunmaktadır, örneğin İngiltere, Fransa ve Almanya'nın konseptleri birbirinden farklıdır: Anglo-Sakson-Anglikan, Latin-Katolik, German-Protestan.

Türkiye'nin de Türk-İslam konseptiyle -ki sakın Türk-İslam senteziyle karıştırılmasın- kendi tarzında Batı uygarlığına dâhil olması mümkündür. Burada söz konusu olan Batı'nın emellerine ortak olmak değildir; Batı uygarlığı içinde yer alıp kendi işimize bakabilir, siyasi, ekonomik ve askeri planda farklı iş birlikleri geliştirebilir, ihtiyaç halinde farklı paktlara katılabilir, hatta Balkan

Antantı (1934) ve Sadabad Paktı (1937) örneklerinde olduğu gibi kendi paktımızı kurabiliriz.

IV. III. Kapitalist-Emperyalist Türkiye

Siyaset felsefeleri, ideolojiler, sosyal, siyasi ve ekonomik kuramlar tarih içinde test edilmişler, bir diğer ifadeyle bunlar tarih içinde denenmiş, sınavdan geçmişlerdir. Bugün ağızdan ağza dolaşan üç büyük mitten söz edilebilir, bu mitlere göre kapitalizm ve Batı çökecektir, ulus-devletin sonu gelmiştir (kapitalizm çökecek, Batı çökecek, ulus-devletin sonu – üç büyük mit). Tam tersi söz konusudur, kapitalizm ve Batı'nın çökeceğine dair herhangi bir emare olmadığı gibi küreselleşmeyle birlikte bittiği iddia edilen ulus-devlet de ayakta, küreselleşme karşısında bir süre gerilemiş olmakla birlikte varlığını sürdürmektedir ve kendini daha güçlü bir biçimde ikame edeceğine dair birtakım emareler vardır.

Tarihi tecrübe, siyasi açıdan dünyaya hâkim olan örgütlenme biçiminin, ekonomik açıdan ise dünya genelinde yürürlükte olan sistemin, bir diğer ifadeyle dünya genelinde geçerli olan siyasi ve ekonomik konseptin dışında hareket etmenin mümkün olmadığını göstermektedir. Sanayi Devrimi'ne katılmayan, kapitalist ekonomiyi kuramayan ülkeler geri kalmışlardır. İmparatorluklar kapitalist-emperyalist ülkeler karşısında tutunamamıştır, zira yeni bir aşamaya geçmişti ve bu aşamaya ayak uydurmaları mümkün olmayan imparatorluklar ömürlerini doldurmuşlardı. Sanayi Devrimi'yle birlikte dünyaya hâkim olan sanayi-fınans kapitalizminin -dolayısıyla gelişmiş (kapitalist) ülkelerin- karşısına silahlanarak ikinci bir güç olarak çıkan Sosyalist-Komünist blok da ancak 70 yıl dayanabilmiş, sonuç itibarıyla sosyalizm-komünizm elenmiştir. Bu olmayacak bir işi ve

BATI UYGARLIğI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

nitekim olmadı. Dünyanın diğer ucunda bir dizi sosyalist devrimin gerçekteştiği Latin Amerika ülkeleri bugün sefil durumdadır, Kuzey Kore de öyle, Çin'in ise adı komünisttir sadece.

Bugün dünyanın tamamı ulus-devletler olarak örgütlenmiştir, dolayısıyla bunun aksine birtakım arayışlar içerisine girmek -arayış içerisine giren ülke olursa, onun için- parçalanmayla sonuçlanacaktır. İngilizler 12 Aralık 2019 tarihinde yapılan genel seçimde -referandumdan sonra ikinci kez- Brexit'ten yana tavır aldılar, böylece ulus-devlet döneminin bittiğini ilan edenlerin yanıldıkları bir kez daha ortaya çıkmış oldu. Şu an mümkün görünmemekle birlikte Fransa'da da Frexit'ten yana güçlü bir muhalefet var. Hatırlanacak olursa, Sarı Yelekliler, Şubat 2019'daki eylemler sırasında AB bayrağını direktten indirip yakmış ve Frexit istemişlerdi. Çok-uluslu sermayenin tasallutuna karşı ulus-devletin en sağlam kale olduğu görüldü. 20. yüzyılın başında imparatorluklar parçalandı, zira bunlar hantal ve hemen her yönden çok parçalı yapılardı lakin ulus-devlet çelik çekirdektir, daha homojendir, bu nedenle de direnmesini bilmiştir. Gelenen noktada milletlerin/ulusların hikâyesinin dinlerin hikâyesinden daha güçlü çıktığı görülmektedir. Milliyetçilik gerektiğinde ulus-devletin selameti için dini de kullanma kabiliyetine sahiptir, ihtiyaç anlarında onu kendisi için bir enstrüman olarak kullanabilir ve bunu gayet rahat bir biçimde yapar. Sonuç olarak bu bahiste Rönesans ve çifte devrimden -Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nden- sonra Avrupa'nın bir kez daha tarihi rolünü oynadığı söylenebilir.

Asıl konuya gelecek olursak, farklı siyasi, askeri ve ekonomik birliklerin var olduğu günümüz dünyasında gelişmiş ülkeler başı çekmektedir, bunlar sanayileşmelerini tamamlamış kapitalist ülkelerdir. Türkiye sanayileşmesini tamamlamış kapitalist bir ülke değildir, Türkiye'deki mevcut ekonomik sistem "eş-dost-yandaş kapitalizmi" olarak nitelendirilebilir ancak. Yani

kapitalizmin kendisi değil, kötü bir karikatürüdür söz konusu olan. Bu sistem, kendi ülkesini yağmalamayı/talan etmeyi, kendi insanını sömürmeyi öngören bir anlayışa dayanmaktadır. Oysa gelişmiş kapitalist ülkeler çoğunlukla emperyalisttir, başka ülkeleri sömürürler. Modern uygarlık kapitalist burjuva sınıfının eseridir. Türkiye kapitalist olamadığı için modern şehirli de olamamıştır, bugün Orta Çağ yahut -daha genel çerçevede- 18. yüzyıl öncesi şehirlilik düzeyindedir ki bu geri kalmış bir konsepttir.

Türkiye dışa bağımlılıktan kurtulmak, ilerleme kaydetmek, güçler arasında sıkışmamak, bir güç olarak öne çıkmak için önce kapitalist ekonomiyi kurmak -ki bunda çok geç kalınmıştır-, sonraki aşamada da emperyalist olmak zorundadır. Süregelen mücadele itibariyle -neticede herkesin kendi çıkarları olduğundan- hiç kimse bir diğerini rahat bırakmayacak, önünde sonunda dünya savaş yoluyla bir kez daha paylaşılacaktır. En uygun model Avrupa kapitalizmidir, vahşi Amerikan kapitalizminin aksine Avrupa kapitalizmi çalışma koşulları ve sosyal güvence yönünden iyileştirilmiş, bu anlamda ilerleme kaydetmiş bir kapitalizmdir. Sanayi Devrimi'nin başlangıcında İngiltere'deki vahşi kapitalizmle bugünkü Avrupa kapitalizminin alakası yoktur. Bugün bilişim teknolojileriyle endüstri faaliyetlerinin bir araya getirildiği Endüstri 4.0 aşamasında mesai saatleri dahi tekrar tartışılmaktadır.

Her sistem krize girer, kapitalizm de dönem dönem krize girmektedir, ancak krize girmekle çökmek birbirinden farklı şeylerdir, her kriz döneminde kapitalizmin çökeceğini, biteceğini, iflas edeceğini, sonunun geldiğini söyleyenler bir tespiti değil kendi temennilerini dile getirmektedirler sadece. Kapitalizm donuk bir sistem değildir, kendini değişen durumlara uyarlama, yenileme, geliştirme kabiliyetine sahiptir, nitekim süreç içinde değişime uğramıştır, uğramaya da devam edecektir. Buna mukabil sosyalizm-komünizm her defasında başarısız olmuştur, zira donuktur, kendini

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

dogmatik bir teoriye hapsedmiştir, sözü edilen kabiliyetlerden yoksundur. Bunun farkına varılmış olunmalı ki bugün ortada “Yeni Sosyalizm” diye bir laf dönüp dolaşmaktadır. Bu, bir ihtiyacın ifadesidir kuşkusuz.

Emperyalist olma konusuna gelince, -aslı anlamı- Latince “imperium”, “imparatorluk” (aynı anlamda “imperialis”), Fransızca “impérial”, “imparatorluğa ilişkin”, “impérialisme”, “imparatorluk politikası”(7), yayılcılığı gerekli kılar. Basit bir izahla, bir devlet ya da millet/ulus, başka devlet ya da milletlere kendi çıkarları doğrultusunda siyasi, ekonomik ve dahi kültürel açıdan tesir eder ve onların kaynaklarından faydalanır. Dümdüz söyleyecek olursak, onları sömürür. Bu, günümüz dünyasında Yeni Sömürgecilik olarak adlandırılmakta, daha yumuşak, zincire vurmada, deyim yerindeyse daha kibar tarzda icra edilmektedir.

Eski tip sömürgecilik okyanusa kıyısı olan denizci ülkeler tarafından icra edildi, günümüz dünyasında da İtalya hariç kapitalist-emperyalist (yeni sömürgeci) ülkelerin hepsi okyanusa kıyısı olan, çoğu denizaşırı topraklara ve üslere sahip ülkelerdir. Osmanlı denizci bir imparatorluk olmadığı için sömürge imparatorluğu kuramamıştır, zaten böyle bir vizyonu da yoktu. Fransız tarihçi Fernand Braudel’in ifadesiyle, deniz üzerinde dolaşana aittir(8) ve Türkiye de bu konuda eksiktir. Dolayısıyla kapitalist ekonomiyle birlikte donanma gücünü artırması ve deniz ticaretini geliştirmesi gerekmektedir. 2012 yılının verilerine göre, dünya ticaretinin toplam parasal değeri 15 trilyon dolardı ki bunun 9 trilyon doları deniz yoluyla gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla parasal değer bakımından dünya ticaretinin yüzde 60’ı deniz yolu ile yapılmıştır.(9) 2017 yılı verilerine göre ise dünyada ve ülkemizde uluslararası ticaretin yaklaşık yüzde 84’ü deniz yoluyla yapılmıştır.(10)

Kapitalist ekonomiyi kurduktan sonra Türkiye'nin emperyal oyununu öncelikle kendi hinterlandında kurması gerekecektir. Henüz gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer almasına karşın Türkiye'nin -farklı nedenlerle de olsa, şu aşamada dahi- Kıbrıs, Somali, Katar, Irak, Suriye ve Libya'da asker bulundurması strateji ve güvenlik açısından olumlu ve faydalıdır. Ancak tek başına askeri güç yeterli değildir, ekonomik güce/güçlü ekonomiye, kapitalist üretim gücüne, dolayısıyla dünya genelinde zenginlikten önemli miktarda pay almaya, diğer devlet ya da milletlerin kaynaklarından mümkün mertebe faydalanmaya ihtiyaç vardır.

Günümüzde sadece silahla her şeyin üstesinden gelinebileceğini, bütün dünyaya meydan okunabileceğini zanneden, gerek dini gerekse seküler marjinal ideolojilerden beslenen, sürekli tehdit savuran, diplomatik dilden yoksun, ancak serseri olarak nitelendirilebilecek devletler bulunmaktadır. Sürekli tehdit savurmalarına karşın gerçekte bunların altları boştur. İzole edilmiş, ambargo altında bulunan, baskıcı rejimlerin hüküm sürdüğü, vatandaşları sefalet içinde olan, hayat koşulları kötü bu ülkelerin yönetimleri sürekli silaha yatırım yapmakta, üstelik kendi hallerine bakmadan başka ülkelere rejim ihraç etmeye çalışmaktadır. Bu, sürdürülebilirliği olmayan bir tarzıdır, eğer sadece silah gücü sürdürülebilirlik için yeterli olsaydı Sovyetler Birliği çökmezdi.

Gelişmiş ülkeler arasına giremeyenler öyle ya da böyle sömürülmeye mahkûmdur. Gelişmiş ülkeler kategorisine girmeyen, buna karşın sistem dışı hareket etmeye, kendilerince "kabadayılık" yapmaya kalkışan ülkeler ise izole edilmektedir. Neticede sömürülen ülkelerin de izole edilen ülkelerin de vatandaşları acı çekmektedir ve çekecektir. Dolayısıyla çemberi kırabilmek için ekonomik kalkınma ve bağımsızlık, bunun için de üretim gücünün artırılması, milli burjuvazi, sanayileşmenin tamamlanması, bilgi teknolojileri üretimi, markalaşma, modern tarım ve pazara giriş

BATI UYGARLIğI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

gerekmektedir. Ve bununla doğru orantılı olarak silahlanma... Bu noktada tez elden nükleer güç olmanın yoluna bakılması gerektiğini de özellikle belirtmek gerekir. Bir sonraki aşama da emperyalist olmaktır, başka yolu yoktur.

Sonuç olarak, devamlı borçlanma, sıcak para, inşaat, kanal, yabancılara toprak satışı, demonte sanayi vs. ile bir yere gelmek mümkün olmadığı gibi marjinal ideolojilerle, tarih sahnesinden çekilmiş, çökmüş, dünyada kalmamış/yürürlükten kalkmış sosyal, siyasi ve ekonomik konseptlerle, romantik yaklaşımlarla günümüz dünyasında ilerleme kaydetmek, güçlü ve başarılı olmak da mümkün değildir. Ya da güçler arasında sıkışmaya ve sömürülmeye devam edeceğiz.

SON SÖZ

Türkiye'nin de içinde yer aldığı Müslüman dünyada bugün söylenip yapılanlar geçmişin tekrarı olmaktan öteye gidememekte, Müslüman dünya bir nevi çöp karıştırmaktadır. Fikir alanı donuktur, felsefe, bilim ve sanat üretilememektedir. Rönesans'tan itibaren karşımızda duran gerçek Batı uygarlığıdır. Rönesans ve Reform, Aydınlanma, Fransız İhtilâli ve Sanayi Devrimi (Çifte Devrim), Endüstri 4.0, bunların hepsi Batı uygarlığı tarafından gerçekleştirilmiştir. Doğu'da üreten ülkeler Çin, Hindistan ve Japonya, -bu kitapta daha önce de ifade ettiğim gibi- Batı'nın Asyalı tekrarlarıdır, modern bilim, sanayi, teknoloji, kalkınma, bütün bunlar Batı'dan alınmıştır.

Müslüman dünyada ise ileriye doğru işleyen sağlıklı bir süreçten maalesef söz edemiyoruz, devlet ve imparatorluk isimleri sayıp, fetihlerden söz edebiliyoruz ancak, yanı sıra fıkhi, itikadi ve siyasi mezhepleri, Felasife, Selefiye, Sufiye gibi fırkaları

BATI UYGARLIğI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

sayabiliyoruz, zira Müslüman dünyada doğru düzgün işleyen bir süreç yoktur, bir şey başlayıp yerini daha ileri bir aşamaya bırakmamış, her hamle kısa süre sonra akamete uğramıştır. İslam tarihinde her bir aşamanın adlandırıldığı, dönem dönem ileriye doğru işleyen bir süreçten söz edilemediği için tarihte geriye dönüş hayalleri kurulmaktadır. Buna mukabil Batı'da süreç ileriye doğru işlemektedir, nitekim seyrini takip edebiliyor, aşama aşama (dönem dönem) ileriye doğru sayabiliyoruz.

Türkiye özelinde konuşacak olursak, çıkar için kullanılan ne varsa istisnasız hepsi batmış, mahvolmuştur ve bunların başında da din gelmektedir. Görünürde herkes bir şeyleri savunmakta, kim neyi savunuyorsa onu batırmaktadır. Çok zaman kaybedilmiştir, inançtan düşünce aşamasına geçmek, arkaik sosyal ve siyasi örgütlenme modellerini bir kenara bırakmak, bugüne gelmek, yaşadığımız çağ ile irtibat kurmak, yeniden doğuşumuzu gerçekleştirmek, modernleşmemizi, aydınlanmamızı, sanayileşmemizi tamamlamak, şimdi, burada yaşamak gerekmektedir. Türkiye'nin -daha genel çerçevede Müslüman dünyanın- durumu kitapta yeterince ele alındığı ve "Ne yapmalı?" sorusu ilgili bölümde cevaplandırıldığı için, son söz babında bu kadarını söylemek kâfi.

Dipnotlar

I. BÖLÜM

1- Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı 1789-1848*, Çev: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Haziran 2003/Ankara, s. 23-24

2- Eric Hobsbawm, a.g.e., s. 3 (Giriş)

3- Eric Hobsbawm, a.g.e., s. 3

4- Osmanlı borçlanmasına genel bir bakış için bkz. Metin Kopar (Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi)-Murat Yolun (Arş. Görv., Adıyaman Üniversitesi), *18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış (A View To The History Of Debt In 18th And 19th Centuries In The Ottoman Empire)*, History Studies, Volume 4/1, 2012, s. 335-358

5- Niccolò Machiavelli, *Prens*, Çev: Nazım Güvenç, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2. Baskı, 1994, s. 60

6- Niccolò Machiavelli, a.g.e., s. 86, 97

7- Osman Pamukoğlu, *III. Dünya Savaşı -Ne Zaman Çıkacak ve Kimler Arasında Olacak-*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2019, s. 15

8- Bu konu için bkz. Server Tanilli, *Uygarlık Tarihi*, Alkım Yayınevi, 22. Baskı, 2006, s. 287-289

9- David Vine, *Where in the World Is the U.S. Military?*, Ağustos 2015, politico.com

<https://www.politico.com/search?q=800+U.S.+bases+abroad> – Son görüntüleme tarihi: 24 Aralık 2019

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

Jeff Desjardins, *U.S. Military Personnel Deployments by Country*, Mart 2017, visualcapitalist.com

<https://www.visualcapitalist.com/u-s-military-personnel-deployments-country/> - Son görüntüleme tarihi: 24 Aralık 2014

10- *Güldürürken Düşündürdü*, Aralık 2017, odatv.com

<https://odatv.com/guldururken-dusundurdu-1412171200.html> - Son görüntüleme tarihi: 24 Aralık 2019

11- Niccolò Machiavelli, Prens, Çev: Nazım Güvenç, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2. Baskı, 1994, s. 51

II. BÖLÜM

1- Susan Wise Bauer, *Ortaçağ Dünyası*, Çev: Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, Nisan 2014, 1. Baskı, s. 591

2- Susan Wise Bauer, a.g.e., s. 591

3- Susan Wise Bauer, a.g.e., s. 597

4- Susan Wise Bauer, a.g.e., s. 638

5- Susan Wise Bauer, a.g.e., s. 695-700

6- Susan Wise Bauer, a.g.e., s. 708

7- Susan Wise Bauer, *Rönesans Dünyası*, Çev: Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, Aralık 2014, 1. Baskı, s. 27

8- Susan Wise Bauer, a.g.e., s. 28-29

9- Susan Wise Bauer, a.g.e., s. 30

10- Musned, 4/185; Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, 1/336, 4/192; Hâkim, Mustedrek, 4/501; Musned, 3/129, 4/421

- 11- İbn-i Haldun, *Mukaddime*, Haz: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, 1988, I. Cilt, s. 588
- 12- Ernst Bloch, *Rönesans Felsefesi*, Çev. Hüsen Portakal, Cem Yayınevi, 1. Baskı, Şubat 2002, s. 7
- 13- Fernand Braudel, *Uygurlıkların Grameri*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Nisan 1996, s. 87
- 14- Fernand Braudel, a.g.e., s. 95
- 15- Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye -Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- I -Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim-*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 256-265
- 16- Claude Cahen, *İslamiyet -Doğuşundan Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar-*, Çev: Esat Nermi Erendor, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 161
- 17- Umberto Eco, *Ortaçağ -Şatolar, Tüccarlar, Şairler-*, Çev: Leyla Tonguç Basmacı, Alfa, Temmuz 2015, Cilt 3, s. 220
- 18- Fernand Braudel, *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, Çev: İsmail Yerguz, Say Yayınları, 2014, 2. Baskı, s. 52
- 19- Fernand Braudel, a.g.e., s. 59-60
- 20- Halil İnalçık, a.g.e., s. 286-296
- 21- Halil İnalçık, a.g.e., s. 286-296

III. BÖLÜM

- 1- Fernand Braudel, *Uygurlıkların Grameri*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Nisan 1996, s. 79-86

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

2- Fernand Braudel, a.g.e., s. 321

3- Carl Schmitt, *Kara ve Deniz -Bir Dünya Tarihi İncelemesi-*, Çev. Gültekin Yıldız, Vakıfbank Kültür Yayınları, Kasım 2018, 1. Baskı, s. 27

4- Carl Schmitt, a.g.e., s. 22-23

5- Carl Schmitt, a.g.e., s. 36-37

6- Carl Schmitt, a.g.e., s. 51

7- Carl Schmitt, a.g.e., s. 52, 41

8- Carl Schmitt, a.g.e., s. 53-54

9- Carl Schmitt, a.g.e., s. 80-81

10- Carl Schmitt, a.g.e., s. 81

11- Carl Schmitt, a.g.e., s. 97

12- Karen Armstrong, *Tanrı'nın Tarihi*, Çev. Oktay Özel-Hamide Koyukan-Kudret Emiroğlu, Pegasus Yayınları, Ocak 2017, İstanbul, 1. Baskı, s. 188-189

13- Niccolò Machiavelli, *Prens*, Çev. Nazım Güvenç, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2. Baskı, 1994, s. 53

14- Niccolò Machiavelli, a.g.e., s. 53-54

IV. BÖLÜM

1- *PISA testi 2018 sonuçları açıklandı: Türkiye yine tüm alanlarda OECD ortalamasının altında*, Fundanur Öztürk/BBC Türkçe/bbc.com/turkce, 03 Aralık 2019

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50639723> - Son görüntüleme tarihi: 15 Aralık 2019

2- *Yerli PISA raporu 'ABİDE' yayımlandı: 8. sınıf öğrencilerinin yüzde 16'sı dört işlem yapamıyor*, T24/t24.com.tr, 03 Temmuz 2019

<https://t24.com.tr/haber/yerli-pisa-raporu-abide-yayimlandi-8-sinif-ogrencilerinin-yuzde-16-si-dort-islem-yapamiyor,828901> - Son görüntülenme tarihi: 15 Aralık 2019

3- TDK, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, Kültür Md., sozluk.gov.tr

4- Jacques Le Goff, *Ortaçağda Entelektüeller*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, Haziran 1994, s. 15-16

5- *68 rektörün 'sıfır yayını' var*, Zehra Özdilek, Cumhuriyet – cumhuriyet.com.tr, 10 Aralık 2019

<http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/egitim/1707261/68-rektorun-sifir-yayini-var.html> - Son görüntüleme tarihi: 15 Aralık 2019

6- *Dört üniversitede öğrenci başına bir kitap dahi düşmüyor*, T24/t24.com.tr, 17 Kasım 2019

<https://t24.com.tr/haber/dort-universitede-ogrenci-basina-bir-kitap-dahi-dusmuyor,848443> - Son görüntüleme tarihi: 15 Aralık 2019

7- *Nişanyan Sözlük*/nisanyansozluk.com, Emperyal ve Emperyalizm Md.

8- Fernand Braudel, *Uygurlukların Grameri*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Nisan 1996, s. 80

9- T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı-DTGM (Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü), *Deniz Ticareti Analizleri*, Ağustos 2012, s. 6

BATI UYGARLIğI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

http://www.kugm.gov.tr/BLSM_WIYS/DTGM/tr/Analizler/20121019_111113_64032_1_64351.pdf - Son görüntüleme tarihi: 09 Ocak 2020

10- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı-Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü, *Deniz Ticareti 2017 İstatistikleri -Deniz Taşıtları, Denizyolu Taşıma ve Teşvik İstatistikleri-*, Önsöz

http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/DTGM/tr/Kitaplar/di2017.pdf - Son görüntüleme tarihi: 09 Ocak 2020

KAYNAKÇA

Matbu Kaynaklar (Alfabetik)

Armstrong, K. – *Tanrı'nın Tarihi*, Çev. Oktay Özel-Hamide Koyukan-Kudret Emiroğlu, Pegasus Yayınları, Ocak 2017, İstanbul, 1. Baskı

Bauer, S. W. – *Ortaçağ Dünyası*, Çev: Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, Nisan 2014

--- *Rönesans Dünyası*, Çev: Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, Aralık 2014, 1. Baskı

Bloch, E. – *Rönesans Felsefesi*, Çev. Hüsen Portakal, Cem Yayınevi, 1. Baskı, Şubat 2002

Braudel, F. – *Uygurlukların Grameri*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Nisan 1996

--- *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, Çev: İsmail Yerguz, Say Yayınları, 2. Baskı, 2014

Cahen, C. – *İslamiyet -Doğuşundan Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar-*, Çev: Esat Nermi Erendor, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990

Eco, U. – *Ortaçağ -Şatolar, Tüccarlar, Şairler-*, Çev: Leyla Tonguç Basmacı, Alfa, Temmuz 2015

Hobsbawm, E. – *Devrim Çağı 1789-1848*, Çev: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Haziran 2003/Ankara

İbn-i Haldun, *Mukaddime*, Haz: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, 1988, I. Cilt

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

İnalçık, H. – *Devlet-i Aliyye -Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- I -Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim-*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016

Kopar, M. & Yolun, M. – *18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış (A View To The History Of Debt In 18th And 19th Centuries In The Ottoman Empire)*, History Studies, Volume 4/1, 2012

Le Goff, J. – *Ortaçağda Entelektüeller*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, Haziran 1994

Machiavelli, N. – *Prens*, Çev: Nazım Güvenç, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2. Baskı, 1994

Pamukoğlu, O. – *III. Dünya Savaşı -Ne Zaman Çıkacak ve Kimler Arasında Olacak-*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2019,

Schmitt, C. – *Kara ve Deniz -Bir Dünya Tarihi İncelemesi-*, Çev. Gültekin Yıldız, Vakıfbank Kültür Yayınları, Kasım 2018, 1. Baskı

Tanilli, S. – *Uygarlık Tarihi*, Alkım Yayınevi, 22. Baskı, 2006

Dijital Kaynaklar (Metne Göre Sıralı)

- Vine, D. – *Where in the World Is the U.S. Military?*, Ağustos 2015, politico.com

<https://www.politico.com/search?q=800+U.S.+bases+abroad> – Son görüntüleme tarihi: 24 Aralık 2019

- Desjardins, J. – *U.S. Military Personnel Deployments by Country*, Mart 2017, visualcapitalist.com

<https://www.visualcapitalist.com/u-s-military-personnel-deployments-country/> - Son görüntüleme tarihi: 24 Aralık 2014

- *Güldürürken Düşündürdü*, Aralık 2017, odatv.com

<https://odatv.com/guldururken-dusundurdu-1412171200.html> - Son görüntüleme tarihi: 24 Aralık 2019

- Öztürk, F. – *PISA testi 2018 sonuçları açıklandı: Türkiye yine tüm alanlarda OECD ortalamasının altında*, BBC Türkçe/bbc.com/turkce, 03 Aralık 2019

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50639723> - Son görüntüleme tarihi: 15 Aralık 2019

- *Yerli PISA raporu 'ABİDE' yayımlandı: 8. sınıf öğrencilerinin yüzde 16'sı dört işlem yapamıyor*, T24/t24.com.tr, 03 Temmuz 2019

<https://t24.com.tr/haber/yerli-pisa-raporu-abide-yayimlandi-8-sinif-ogrencilerinin-yuzde-16-si-dort-islem-yapamiyor,828901> - Son görüntülenme tarihi: 15 Aralık 2019

- TDK, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, sozluk.gov.tr

- Özdilek, Z. – *68 rektörün 'sıfır yayını' var*, Cumhuriyet/cumhuriyet.com.tr, 10 Aralık 2019

<http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/egitim/1707261/68-rektorun-sifir-yayini-var.html> - Son görüntüleme tarihi: 15 Aralık 2019

- *Dört üniversitede öğrenci başına bir kitap dahi düşmüyor*, T24/t24.com.tr, 17 Kasım 2019

<https://t24.com.tr/haber/dort-universitede-ogrenci-basina-bir-kitap-dahi-dusmuyor,848443> - Son görüntüleme tarihi: 15 Aralık 2019

- Nişanyan, S., – *Nişanyan Sözlük*, nisanansozluk.com

BATI UYGARLIĞI VE MÜSLÜMAN DÜNYA

- T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı-DTGM (Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü), *Deniz Ticareti Analizleri*, Ağustos 2012, s. 6

http://www.kugm.gov.tr/BLSM_WIYS/DTGM/tr/Analizler/20121019_111113_64032_1_64351.pdf - Son görüntüleme tarihi: 09 Ocak 2020

- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı-Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü, *Deniz Ticareti 2017 İstatistikleri -Deniz Taşıtları, Denizyolu Taşıma ve Teşvik İstatistikleri-*, Önsöz

http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/DTGM/tr/Kitaplar/di2017.pdf, Son görüntüleme tarihi: 09 Ocak 2020